

MAFÊ PERWERDEHIYÊ BI ZIMANÊ DAYIKÊ Û SAZIYÊN PERWERDEHIYÊ YÊN ALTERNATÎF JI PERSPEKTÎFA DADMENDIYA ÇAKKER

Şûkran Demîr - Ozgur Ünal

Wergera Bo Kurdî: Bêrîvan Saruhan

Mijdar-2025

NAVEROK

Pêşgotin.....	4
Destpêk.....	8
1. Mafê Perwerdehiyê di Qanûnên Herêmî û Navneteweyî de.....	12
2. Hewldan û Astengiyên Perwerdehiya bi Zimanê Dayikê di Çarçoveya Perwerdehiya Alternatîf de.....	15
2.1. Dibistanên Azad: Dibistana Seretayî ya Ferzad Kemanger, Dibistana Seretayî ya Îveyş Ana, Dibistana Seretayî ya Bêrîvan, û Dibistana Seretayî ya Alî Erel.....	19
2.1.1. Pêvajoya Girtina Dibistanên Azad.....	21
2.2. Pêşdibistana Zarokistanê.....	26
2.3. Pêşdibistana Zimzimê.....	31
3. Mufredat li Dibistanên Azad û Saziyên Pêşdibistanên yên Alternatîf.....	33
4. Nêzîkatiyek ji bo Mafê Zimanê Dayikê û Mafê Perwerdehiyê bi Zimanê Dayikê ji Perspektîfeke Edaleta Çakker.....	38
5. Encam û Pêşniyar.....	45
6. Wêne.....	47
7. Çavkanî.....	54

"Bila dilê min di singa zarokekî de lêxe da ku sibehekê ez bikaribim bi qasî ku dikarim bi dengekî bilind, bi zîmanê xwe yê dayikê biqîrim: Ez dixwazim bibim bayekî ku peyama evînê ji bo hemû mirovahiyê digihîne hemû goşeyên vê cîhana bê ser û bin."

- Ferzad Kemanger

Em spasiya wan kesan dikin ku di amadekariya vê lêkolînê de piştgirî dan me. Em spasiya hemî perwerdekar, dêûbav û xwendekarên ku beşdarî û piştgirî dan me dikin, bi taybetî Mehmet Salîh Ogun, Şerîf Derînce, Cegerxwîn Polat, Omer Saman, Alî Riza Aydenîz û Selma Irmak dikin. Her wiha em spasiya xwe ya ji dil ji hemî kesên ku em nikarin navên wan li vir behs bikin re dikin, lê bi vekirina deriyên xwe xebata me dewlemend kirin.

Pêşgotin

Ev lêkolîn ceribandina Dibistanên Azad, vedikole ku xaleke girîng e di dîroka perwerdehiyê li Tirkîyeyê û têkoşîna ji bo perwerdehiya bi zimanê dayikê yê Kurdî de nîşan da. Ev dibistan, ku di navbera salên 2014 û 2016an de ji hêla perwerdekar, çalakvanên ziman û rêxistinên civaka sîvîl ên Kurd ve li bajarên Kurdistan hatine damezrandin, ne tenê çalakiyek berxwedanê bûn, lê di heman demê de hewldanek bû ji bo vegerandina rola rizgarker a perwerdehiyê; wekî qadeke edalet û azadiya zimanî, li hember zêdetirî sedsalek yekzimanî ya ji hêla dewletê ve hatî ferzkirin.

Derketina holê ya ceribandina Dibistanên Azad nikare ji têkoşîna demdirêj a Kurdistan ji bo mafên zimanî were veqetandin. Ji damezrandina Komarê vir ve, perwerde yek ji amûrên herî bingeşîn ên asîmîlasyona zimanî bûye, û zarokên Kurd bi awayekî sistematîk ji nasname û zimanê xwe yê dayikê hatine veqetandin. Li hember vê paşxaneyê dîrokî, Dibistanên Azad hem di warê pedagojîk û hem jî di warê siyasî de xaleke girîng temsîl kir. Vê înnîsyatîfê îradeyek kolektîf nîşan da ku dibistanan veguherîne qadên azadker, ne saziyên bêdengkirin, nexuyabûn û tirsandinê ne. Di sala 2014an de, dema ku pêvajoya danûstandin an vekirinê di navbera tevgera siyasî û civakî ya Kurd û dewletê de demek kurt bêhn veda, perwerdekarên Kurd gawek avêtin ku ew demek dirêj xeyala wê dikirin. Wan pergaleke perwerdehiyê ya li ser bingeşa Kurdî ava kirin ku li ser prensîbên wekhevî, ekolojî, edaleta zayendî û demokrasîya beşdar bû. Nimûneyên pêşîn ên van dibistanan, ku rêbazek pirzimanî û pirzaravayî ya li ser bingeşa zimanê dayikê wekî modelê perwerdehiya ziman pejirandin, bi navê Ferzad Kemanger, Îveyş Ana û Berîvan, kesayetên ku sembola berxwedan û daxwaza azadiyê bûn, hatine binavkirin. Bi vî awayî, perwerde wekî îfadeyek hem ji bo îradeya civakê ya ji bo diyarkirina pêşeroja xwe û çarenûsa xwe ya zimanî û hem jî ji bo azadkirina xwendekaran di pêvajoya fêrbûnê de hate ji nû ve pênasandin. Ders bêtirî hiyerarşiyê hatin organîzekirin, mufredat ji bo teşwîqkirina ramana rexnegir û pirsyarkirinê li şûna îtaetê hate sêwirandin, û mamosteyan perwerdehiyê wekî pratîkek azadkirinê di wateya Freirean de didîtin.

Wekî ku gelek lêkolîn niha nîşan didin, perwerdehiya bi zimanê dayikê ne tenê pirsgerêkek pedagojîk e; ew di heman demê de ji hêla pêşkeftina têgihiştinê, ewlehiya hestiyarî û avakirina nasnameyê ve pirsgerêkek civakî ya kûr e. Zarok pêşî bi zimanê xwe yê dayikê cîhanê fam dikin; ziman ne tenê ji bo ragihandinê lê di heman demê de ji bo raman û hestî jî amûrek e. Dema ku zarok bi zimanê xwe perwerde dibe, ew ne tenê agahiyan lê di heman demê de xwe jî nas dike. Ji ber vê yekê, perwerdehiya bi zimanê dayikê ne tenê bingeşên têgihiştinê xurt dike lê di heman demê de xwebawerî û berdewamiya çandî jî misoger dike.

Ceribandina Dibistanên Azad mînamek berbiçav a vê rastiya bingeîn di qadê de bû. Her çend demkurt be jî, çavdêriyên me û vegotinên kesên ku di pêvajoyê de beşdar bûn nîşan didin ku zarokên ku di van dibistanan de dixwînin û perwerdehiya xwe bi zimanê Kurdî wergirtine, ji xwe bawertir, beşdartir û afirînertir bûne, di heman demê de malbat bi perwerdehiya zarokên xwe re ji nû ve bi hestiyarî ve girêdayî bûne. Wekî din, vegera zimanê dayikê bo hawîrdora perwerdehiyê wekî pirek xizmet kir, mesafeya di navbera malbat û dibistanê de kurt kir, valahiyek ku ji ber sedemên siyasî û îdeolojîk derketibû holê.

Ji aliyekî din ve, wekî ku mînaka Kurdî bi awayekî zelal nîşan dide, girîngiya perwerdehiya bi zimanê dayikê ne tenê di asta pêşkeftina takekesî û pêşketina pedagojîk de, lê di heman demê de di asta civakî-siyasî de jî mijarek diyarker e. Berevajî têgihîştina dewletê ya hemwelatîbûnê ya li ser bingeha yekzimanî, Dibistanên Azad şeweyek nû ya hemwelatîbûnê li ser bingeha wekheviya civakî û pirrengiyê xeyal kir û bi cih anî. Perwerdehiya bi zimanê dayikê, di vê wateyê de, ji daxwaza mafan bêtir bû; ew beşek ji vîzyonek demokratîk bû. Ji ber ku, wekî ku tê zanîn, zarokek ku zimanê xwe yê dayikê fêr dibe, fêrî naskirina ziman û nasnameya yên din jî dibe. Ji ber vê yekê, Dibistanên Azad ne tenê wekî dibistanên ku perwerdehiya Kurdî pêşkêş dikin, lê di heman demê de wekî laboratuvarên ku îhtîmala edaleta zimanî, hemwelatîbûna wekhev û rêzicknameyek civakî ya aştiyane nîşan didin, hatine sêwirandin. Bê guman xuyangkirina giştî û bikaranîna zimanê dayikê di qada giştî de yek ji rêbazên herî bibandor bû ji bo veguherandina siyaseta sedsalî ya înkarkirina hebûna civaka Kurdî. Wekî din, ceribandina Dibistanên Azad di heman demê de xeyalek nû ya jiyana giştî di civaka Kurdî de temsîl dikir. Dê û bav, mamoste û rêxistinên civaka sîvîl beşek ji hewldanek hevkarîyê bûn ku pedagojî û siyasete bi hev ve girêdida. Hînkirina Kurdî - ango, bi eşkereyî domandina zimanekî ku dewletê demek dirêj qedexe kiribû, ceza kiribû û damxe kiribû - cureyek neîteatiya epistemîk bû. Bi saya vê ceribandinê, perwerdekar û malbatan mafê xwe yê ji nû ve destnîşan kirin ku cîhanê bi zimanê xwe bi nav kirin û zarokên xwe bi vîzyona civakek pîralî û dadperwer mezin kirin îlan kirin. Bersiva dewletê bilez û tepeserker bû. Tenê çend roj piştî vebûna dibistanan, ew bi serdegirtinên polîsan hatin girtin, mamoste hatin binçavkirin û avahî hatin girtin. Lêbelê, wekî ku vê lêkolînê bi hûrgilî destnîşan kiriye, civak paşve gav neavêt. Dê û bavan mohr şikandin, mamosteyan dersan li hewşên dibistanan û paşê li malê berdewam kirin, û zarokan bi zimanê dilê xwe fêr bûn. Bi saya vê îsrarê, ku ji hêla çanda berxwedanê ya demdirêj a Kurdan, bîra kolektîf, û dibe ku hinekî înadê ve jî veguhezî, ceribandina Dibistanên Azad ne tenê protestoyek çend rojan bû, lê veguherî tecrûbeyeke bêhempa di zimanê Kurdî de, ku nêzîkî du salan dom kir. Di dawiyê de, vê berdewamiyê nîşan da ku perwerde, dema ku veguhere pratîkek li ser bingeha edaletê, bi zorê bi tevahî nayê rawestandî, û ew berdewam dike, her çend li gorî şert û mercan şiklê xwe biguhezîne jî.

Ev lêkolîn li ser şahidiyên mamoste, nûnerên rêxistinên civaka sîvîl û dêûbavên ku di avakirin û xebitandina van dibistanan de beşdar bûne hatiye avakirin. Ev vegotin ne tenê ji bo sosyolojiya perwerdehiyê, lê di heman demê de ji bo nîqaşên li ser edaleta veguhêz û sererastkirinê jî beşdariyek girîng pêşkêş dikin. Perspektîfa edaleta çakker ya ku ji hêla vê lêkolînê ve hatî pejirandin bi zelalî nîşan dide ku ev destpêşxerî berhema lêgerîna çakkeriyê ne. Bi heman awayî, ev lêkolîn tîne bîra me ku ceribandina Dibistanên Azad hewldanek bû ji bo dermankirina birînan dîrokî yê ku ji hêla asîmîlasyona zimanî, çandî û pedagojîk ve hatine afirandin, ji bo sererastkirina valahiya di navbera nîşan de, û ji nû ve girêdana civaka Kurd bi zimanê xwe. Ji ber vê yekê, Dibistanên Azad ne tenê protestoyek siyasî bû, lê di heman demê de ceribandinek pedagojîk a kûr bû.

Mîna ceribandinên pedagojiya rexnegir ê Paulo Freire li Brezîlyayê, dibistanên xwerêveberiya Zapatîsta li Meksîkayê, û modela Ikastola li Welatê Baskê, ev dibistan beşek ji kevneşopîyeke gerdûnî bûn ku li dijî dewleta neteweyî, neteweperwerî û yekdestdariya modernîteya kapîtalîst a li ser zanîna derket. Ev kevneşopî li ser formên zanîna yê herêmî, pêvajoyên biryargirtinê yê kolektîf, û mafê her zarokê yê fêrbûna bi zimanê xwe yê zikmakî disekine. Her çend kurt be jî, ceribandina Dibistanên Azad rê da perwerdekarên Kurd ku di nav vê mîrat û têkoşîna pir berfirehtir de modelên xwe yê bêhempa pêşve bibin. Ceribandina Dibistanên Azad tenê du salan dom kir; di sala 2016an de bi destwerdana dewletê hate girtin. Lêbelê, mîrateya ku wan hişt hîn jî berdewam dike. Saziyên mîna Zarokistanê, ku îro perwerdehiya zarokatiya zû lê tê dayîn, bi tevahî ji vê ceribandinê serbixwe nînin. Çawa ku ceribandina Dibistanên Azad bi xwe ji tecrûbeyên perwerdehiya Kurdî yê berê serbixwe nîne, ku vedigere medrese û modelên perwerdehiya Kurdî yê ku li dîyasporayên cûrbecûr hatine organîzekirin, ceribandina Dibistanên Azad rasterast an nerasterast ji gelek hewildan û tecrûbeyên berê, ji pirtûkên dersê yê Kurdî bigire heya înnîsiyatîfên perwerdehiya mamosteyan, sûd wergirtiye û bi heman rengî bandor li hewildan û înnîsiyatîfên paşê kiriye.

Ev lêkolîn di demekê de tê weşandin ku hewlên ji bo vejandina zimanên gelên xwecihî, kêmnîeteweyî, an jî yê cihêkirî li seranserê cîhanê zêde dibin, û wan vediguherînin amûrên zanîna, aîdiyet û berxwedanê. Tecrûbeyên Kurdan beşdariyeke bêhempa pêşkêşî vê nîqaşa gerdûnî dike: ew nîşan dide ku mafê perwerdehiya bi zimanê dayikê ne tenê meseleyeke edaleta zimanî ye, lê di heman demê de meseleyeke edaleta demokratîk, li ser bingeha zayendî û çakker e jî. Şahidiyên ku di lêkolînê de hatine pêşkêş kirin tîne bîra me ku perwerdehiya bi zimanê dayikê ji bo civatek pîralî û mirovî şertek pêşîn e.

Di dawiyê de, ceribandina Dibistanên Azad çîrokeke têkoşîna kolektîf e. Ew wêrekiya civatekê vedibêje ku îsrar dike ku ziman, perwerde û edalet a gel in. Çîrokên ku di vê lêkolînê de hatine berhevkirin vê wêrekiyê rêz dîkin û didomînin. Di heman demê de, ew me vedixwîne ku em li ser pêşerojekê ji nû ve bifikirin ku perwerde ne îmtiyaza serwer be, lê mafê hevpar ê hemûyan be.

M. Şerif Derince

Lêkolînerê Alexander von Humboldtê

Zanîngeha Hamburgê, Beşa Zanistên Perwerdehiyê

DESTPÊK

Bi bilindbûna neteweperweriyê ji dawiya Împeratoriya Osmanî û pê ve, ne tenê baweriyên olî, lê di heman demê de cudahîyên etnîkî û zimanî jî bi armanca homojenkirinê hatiye nîrxandin, û hewl hatin dayîn ku bi rêbazên cûrbecûr cihêrengiya civakî sînordar bike. Di destpêka Komarê de, pratîkên ku zimanê Kurdî hedef digirin nîşan didin ku dewletê stratejiyeke asîmîlasyonê ya piralî dimeşand, ne tenê siyaseta navxweyî lê di heman demê de pêşketinên derveyî jî dişopand. Belgeyên arşîvî û rojnameyên wê serdemê eşkere dikin ku zext û qedexeyên li ser zimanê Kurdî ne bûyerên takekesî bûn, lê belê polîtîkayeke dewletê ya sazûmanî bûn. Polîtîkayên zextê yê Tirkîyeyê li ser zimanê Kurdî û danasîna wê di perwerdehiyê de domdar bûn. Ev rapor armanc dike ku bandorên polîtîkayên asîmîlasyona dîrokî yê ku Kurdî hedef digirin li ser mafê perwerdehiya bi zimanê dayikê, û her weha guhertinên erênî yê di bîra civakî de ku ji hêla rêbazên ku li dijî van polîtîkayan hatine pêşxistin ve hatine afirandin, vekole.

Belgeyên girîng hene ku nîşan didin polîtîkayên zordarî û kontrolkirina dewletê li ser zimanê Kurdî ne tenê di nav welêt de, lê di heman demê de li seranserê sînoran jî bi baldarî hatine domandin. Belgeyeke ji Serkonsulxaneyê ya Batûmê ya sala 1939an dibêje ku li gundê Sarpê du dibistan hebûn, yek bi zimanê Gurcî û ya din bi zimanê Kurdî, û Kurdên ku ji Tirkîyeyê bi awayekî neqanûnî hatibûn li herêmê hatine bicihkirin.⁽¹⁾ Ev çavdêrî nîşan dide ku Tirkîyeyê çalakiyên perwerdehiya Kurdî, hetta li welatên cîran jî, ji nêz ve dişopand. Nameyeke Konsulxaneyê Mûsilê ya bi dîroka 31ê Tebaxa 1944an, biryarek ji bo wergerandina pirtûkên dibistanên seretayî bo zimanê Kurdî li Iraqê û tayînkirina mamosteyên ku bi Kurdî pisporek in, dihevine. Ev pêşketin ji aliyê Tirkîyeyê ve wekî propagandaya Ingilîzî hatiye nîrxandin. ⁽²⁾ Di heman belgeyê de daxwaza Fermanîdar Marre ya vekirina nexweşxane û dibistanan li herêmên Kurda jî heye. Ev belge nîşan didin ku dewletê zimanê Kurdî ne tenê wekî pîrsgirêkeke çandî, lê di heman demê de wekî pîrsgirêkeke dîplomatîk jî didît.

Belgeyên ku nîşan didin Radyoya Bexdayê weşanên xwe yê Kurdî zêde kiriyê, zextên Tirkîyeyê yê li ser weşanên herêmî yê Kurdî jî eşkere dikin (Dîroka Belgeyê: 04.08.1944, ji hêla A.C. Üstün ve ji Wezareta Karên Derve re hatiye şandin).⁽³⁾ Daxuyaniyek ji aliyê Rêveberiya Giştî ya

1 Arşîva Komarê, Agahiya Cih: 34818–137374–3, Dîroka Belgeyê: 1939-03-05, Sazî: 571

2 Arşîva Komarê, Agahiya Cih: 8266-57170-1, Dîroka Belgeyê: 25.09.1944, Sazî: 533

3 Arşîva Komarê, Agahiya Cih: 1944-07-19, Dîroka Belgeyê:

Çapkirin û Weşanê ve di heman demê de hatiye weşandin û diyar kiriye ku kesên ku di raya giştî de bi zimanekî ji bilî Tirkî diaxivin dê cezayên pereyan li wan were birîn.⁽⁴⁾ Ev mînak civakîbûna siyaseta qedexeker û hedefgirtina xuyabûna giştî ya zimanê Kurdî nîşan dide. Ev pratîk ji aliyê qanûnên navxweyî ve hatin piştgirîkirin û ji salên 1940î vir ve bûn sazûmanî.

Di siyaseta navxweyî de, qedexeyên rasterasttir hatin bicîhanîn. Di sala 1951an de, fermanek Lijneya Wezîran kirîn û belavkirina pirtûkên mevlîdên Kurdî bo nav Tirkîyeyê qedexe kir.⁽⁵⁾ Bi heman awayî, Wezaretê Karên Hundir pêşniyar kir ku îtxalkirina Barbu (1944) a li Bexdayê hatî weşandin û Cegerxwîn/Ciğerhun (1945) a li Şamê hatî weşandin were qedexekirin û ferman da ku nusxeyên heyî werin desteserkirin (Biryar: 04.10.1944 û 10.01.1946; Navnîşan: İsmet İnönü).

(6)

Ev belge nîşan didin ku çalakiya çandî û zimanî ya herî piçûk a bi Kurdî ve girêdayî wekî xetereyek ewlehiyê dihat dîtin, ku bi rêya sansurê li welêt û nameyên dîplomatîk ên li derveyî welêt dihat kontrol kirin. Ev belge ne tenê bînpêkirinên mafên mirovan ên berê belge dikin, lê di heman demê de xwezaya kûr a zextên stratejîk ên ku mafên ziman hedef digirin, di çarçoveya prensîbên rûbirûbûn, naskirin û sererastkirinê de eşkere dikin.

Heta salên 1960an, ev polîtîka bêtir berfireh bûn û ji hêla çend rêxistinên civaka sîvîl ve hatin piştgirî kirin:

Kampanyaya "Welatî, Bi Tirkî Biaxeve", ku di salên 1960î de ji nû ve derket holê, bi rastî dikare wekî dirêjkirina polîtîkayên zimanî yên serdema destpêkê ya Komarê, û bi taybetî kampanyaya destpêkê ya ku di sala 1928an de li dijî ne-Misilmanan hatibû destpêkirin, were hesibandin. Di sala 1964an de, Yekîtiya Xwendekarên Tirk a Neteweyî, bi serokatiya xwendekarê zanîngehê Yüksel Çengel, kampanyayên "di Navbera Tirkî de Danûstendin" û "Welatî, Bi Tirkî Biaxeve" bi çend komeleyên din re organîze kir, ⁽⁷⁾ bi armanca ku têgeha yek zimanî di asta civakî de bi rêya ziman xurt bike. Ev kampanya dê di salên pêş de digel polîtîkayên zimanî yên dewletê di asta destûrî de werin fermîkirin. Di salên 1980î de, ev nêzîkatî bi destûra bîngehîn a piştî darbeya leşkerî hate fermîkirin. Bi taybetî, xala 3yemîn a Qanûna Bîngehîn a 1982an digot, "Dewleta Tirkîyeyê, bi ax û neteweya xwe, yekparebûnek e nayê parçekirin. Zimanê wê Tirkî ye" ⁽⁸⁾ teqez li ser yek zimanî hat kirin û xala 42an bi zelalî diyar kir ku bikaranîna zimanên ji bilî

4 https://www.gastearsivi.com/gazete/son_telgraf/1938-08-04/2, Son Telgraf, 4 agustos 1938.

5 Agahiya cîH: 126-70-16, Dosya Ek: 52-233, Dîroka Belgeyê: 27.09.1951, Sazî: 30-18-1-2

*Ev rapor bi rêya notên hevpeyvînên bi dêûbavan, mamoste û xwendekaran hatiye amadekirin.

6 Serokatiya Arşîvên Dewletê Arşîva Komarê, Sazî: 30-18-1-2, Agahiya Cih, 106-68-19, Dîroka Belgeyê: 04.10.1944.

7 Demir, H. ve Akar, R., İstanbul'un Son Sürgünleri, İletişim Yayınları, Stenbol, 1994, s. 193-194.

8 Destûra Bîngehîn a Komara Tirkîyeyê û Rêzîknameya Meclîsa Mezin a Neteweyî ya Tirkîyeyê, Çapxaneyê TBMM Tebax 2020 – Enqere, r.19.

Tirkî di perwerdehiyê de qedexe ye, û wiha got, "Tu zimanek ji bilî Tirkî nikare wekî zimanê dayikê li saziyên perwerdehiyê ji welatîyên Tirk re were hînkirin. Zimanên biyanî yên ku di saziyên perwerdehiyê de werin hînkirin û prensîbên ku dibistanên ku bi zimanekî biyanî perwerdehiyê didin li gorî wan in, dê bi qanûnê werin sererastkirin. Xalên peymanên navneteweyî parastî ne." (9) Ev bendên Destûra Bingehîn a 1982an ji bo anîna polîtîkayên zimanî di çarçoveya qanûnê de xaleke girîng pêk anîn.

Polîtîkayên ku di salên 1980 û 1990an de hatin bicîhkirin ji qedexeyên destûrî wêdetir çûn û di çarçoveyek ewlehiyê de berfireh bûn. Di vê serdemê de, zimanê Kurdî ne tenê ji perwerdehiyê, lê di heman demê de ji gelek warên jiyana civakî jî hat dîrxistin. Şewitandina gundan û koçberiyên bi darê zorê bûn sedema koçberbûna bi milyonan Kurdan. Ev yek şert û mercên veguheştina zimanê dayikê ji nifşekî bo nifşekî din qels kir. Navên Kurdî yên wargehan hatin guhertin, bi vî awayî girêdana di navbera ziman û hafîzeyê mekanî hat qutkirin. Di heman demê de, dibistanên herêmî yên razanê (YÎBO) armanc kirin ku zarokan ji malbat û zimanê wan veqetînin, û bikaranîna Kurdî di hilberîna çandî, weşan û siyasetê de bi tohmata "dabeşkirinê" hat krîmînalîze kirin. Ji ber vê yekê, polîtîkayên zimên di vê serdemê de ne tenê di navenda perwerdehiyê de, lê di navenda polîtîkayên nasname û ewlehiyê de jî bi cih bûn.

Her çend ev astengî û zext bi pêvajoya hevahengiya YE'yê di destpêka salên 2000an de hinekî sivik xuya dikirin jî, mafê zimanê dayikê û perwerdehiya bi zimanê dayikê îro jî nayê naskirin. Her çend di warên wekî muzîk, sohbeta kolanan, weşanên TRT Kurdî û dersên bijarte de hin hêsanî hatine pêşkêş kirin jî, ev pratîk bi rastî polîtîkayek mafên ziman temsîl nakin. Heta roja îro, Kurdek ku bi Tirkî nizane hîn jî li nexweşxaneyê nikare bikeve testa bihîstinê, û ji kesên ku bi bijîşk re şewir dikin tê xwestin ku kesek sêyemîn li wir be, ku dibe sedema tedawiyên şaş. Axaftina bi Kurdî li cîhên giştî carinan xetereyên ewlehiyê yên cidî çêdike û mafê jiyanê bînpê dike.(10) Ev nîşan dide ku mafên zimanî ne tenê ji bo perwerdeyê, lê di heman demê de ji bo xizmetên giştî yên bingehîn ên wekî tenduristî û edaletê jî diyarker in. Ji ber vê yekê, pirsgerêka zimanê dayikê îro jî wekî neheqiyek bingehîn ya ji rabirdûyê mîrate maye berdewam dike.

Ev mînak dikarin werin çêşîtdar kirin, lê di navenda hemûyan de meseleya ziman heye. Eşkere ye ku mafên din ên bingehîn ên gelekî ku zimanê wî/wê yê zikmakî nayê naskirin û nifûsa wî/wê bi milyonan e, bi hêsanî dikarin werin bînpêkirin. Perwerdehiyek çêtir, aboriyek

9 Destûra Bingehîn a Komara Tirkiyeyê û Rêzîknameya Meclisa Mezin a Neteweyî ya Tirkiyeyê,

Çapxaneya TBMM Tebax 2020 – Enqere, r. 40.

10 Mîna mînaka Fatma Altinmakasê: <https://yeniyasamgazetesi9.com/fatma-altinmakas-davasinda-mutalaaya-tepki/>

çêtir û jiyanekê saxlemtir bi kurtasî, jiyanekê ku hêjayî rûmeta mirovan e rasterast bi bikaranîna azad a zimanê zikmakî ve girêdayî ne. Ji ber vê yekê, armanca sereke ya vê raporê analîzkirina aliyên dîrokî û yên niha yên têkoşîna Kurdan ji bo mafê perwerdehiya bi zimanê dayikê ye.

Armanca vê lêkolînê şopandina têkoşîna ku Kurdan ji sedsalekê zêdetir e ji bo mafê perwerdehiyê bi zimanê xwe yê zikmakî dimeşînin û nirxandina polîtîkayên asîmîlasyonê yên dewletê bi perspektîfa edaleta sererastkirinê ye. Ev rapor ne tenê li ser destnîşankirina neheqiyên dîrokî yên ku ji ber astengkirina perwerdehiya bi zimanê zikmakî çêdibin, lê di heman demê de li ser sererastkirina xerabiya ku wê li ser bîra civakî kiriye jî disekine. Ji bo vê armancê, di raporê de belgeyên arşîvê, çavdêriyên qadê û mînakên saziyan bi awayekî berawirdî hatine nirxandin.

Dibistanên Azad, Xalxalok, Zimzim, û Zarokistan ne tenê wekî modelên perwerdehiyê yên alternatîf derketin holê, lê di heman demê de wekî avahiyên ku armanc dikirin çakkeriya civakî li dijî înkâr û dûrxistinê pêş bixin derketin holê. Van saziyan hêzdarkirina takekesî û kolektîf hêsan kirin, rê dan zarok û malbatan ku aîdiyetên xwe yên zimanî û çandî ji nû ve ava bikin û bingehek ji bo sererastkirinê peyda kirin. Bi van mînakên, rapor armanc dike ku nîşan bide ka perwerdehiya bi zimanê dayikê, ji bilî mafekê, çawa rolek veguherîner di avakirina edaleta civakî de dilîze. Di beşên jêrîn de, pêvajoyên damezrandina van saziyan, nêzîkatiyên wan ên pedagojîk û astengiyên ku ew pê re rûbirû mane dê bi berfirehî werin nîqaşkirin.

Li şûna pêşxistina ramana rexnegir, afirînerî û jêhatîyên hişyariya civakî yên zarokan, mufredata heyî bergehên neteweperest û zayendperest ji nû ve hilberîne. Ev hem pêşxistina azadiyên takekesî û hem jî rêzgirtina ji bo cihêrengiya civakî têk dibe. Ji ber vê yekê, ev lêkolîn ne tenê pirsar "Mafê perwerdehiyê bi zimanê dayikê heye?", lê di heman demê de pirsar "divê perwerdehiyeke çawa be?" jî derdixe holê. Avakirina mufredatekê ku piştgiriya dide pêşketina pîralî ya zarokan, wekhev, demokratîk, hesasiyeta zayendî ye û nasnameyên cihêreng nas dike, divê şertek bingeîn be ji bo pergalek perwerdehiyê ya bi kalîte. Di vê çarçoveyê de, ji nû ve nîqaşkirina mafê perwerdehiya bi zimanê dayikê di hawîrdora civakî-siyasî ya heyî de ji bo rûbirûbûna bi rabirdûyê û demokratîkbûnê gaveke pêwîst e.

Ev ceribandînan ku di hawîrdorek qedexeyên berdewam de hatine pêşxistin, di heman demê de li bersiva pirsên girîng ên li ser pêşerojê digerin: Dewletê çawa zimanê Kurdî tepeser kir? Kurdan çawa ew zindî hiştin, çawa li ber xwe dan û çî veguherandin? Bersivên herî zelal ên

van pirsan di dîroka saziyên ku perwerdehiya Kurdî peyda dikin û destwerdanên ku wan hedef digirin de têne dîtin. Di vê çarçoveyê de, mînakên Dibistana Seretayî ya Ferzad Kemanger, Dibistana Seretayî ya Îvêş Ana, Dibistana Seretayî ya Bêrîvan, Dibistana Seretayî ya Alî Erel, û her weha Pêşdibistana Zarokistanê û Pêşdibistana Zimzimê dê werin lêkolîn kirin.

Ji ber girtina bilez a van dibistanan, binçavkirin an girtina mamosteyan, vekîşîna qeydkirina xwendekaran ji ber zextê, berdewamiya xwendekar û mamosteyên mayî yên ku li malê perwerdehiyê didin, têkçûna domdar a têkiliyên malbat-zarok-mamoste di vê heyamê de, û girtina ofîsên têkiliyên giştî yên dibistanan, armanca sereke ya raporê ya lêkolîna ka ev dibistan çawa dadweriya çakker nîşan didin bi têra xwe nehat bidestxistin. Ji ber fîkarên berdewam, tenê bi hejmareke hindik kesan re têkilî hate danîn, û tenê hevpeyvînên kûr bi van kesan re hat sîdwergirtin. Hejmareke sînorkirî ya rojnameyan wekî çavkanî hatin bikaranîn, û van çavkaniyan bi gelemperî politîkayên zordar ên ku dibistan pê re rûbirû bûn vedihewandin. Ji ber vê yekê, gihîştina çavkanî û agahdariyên armanckirî sînordar bû.

1. MAFÊ PERWERDEHIYÊ DI QANÛNÊN HERÊMÎ Û NAVNETEWÊYÎ DE

Mafê perwerdeyê di gelek nivîsên neteweyî û navneteweyî de wekî mafekî bingeîn ê mirovan tê pênasekirin û armanc ew e ku pêşveçûna takekesî û beşdariya civakî misoger bike. Lêbelê, hîn jî gelek civak li çaraliyê cîhanê hene ku nikarin mafê xwe yê zimanê dayikê bi tevahî bi kar bînin. Yek ji wan civakan Kurd in, ku nifûseke mezin pêk tînin. Li Tirkiyeyê, mafê Kurdan ê zimanê dayikê ji yê komên din ên kêmneteweyan paşvetir e. Lêbelê, ev nayê wê wateyê ku komên din ên kêmneteweyan ev maf heya radewa pêwîst bi dest xistine. Pêkanîna rastîn a vî mafî ji bo komên kêmneteweyan û Kurdan hewce dike ku dewlet ne tenê wê nas bikin lê di heman demê de piştgiriya bidinê jî. Lêbelê, ev naskirin divê, nemaze di qonaxa destpêkê de, ji bo Kurdan were bidestxistin.

Daxuyaniya Neteweyên Yekbûyî ya sala 1992an a li ser Mafên Kesên ku Endamê Kêmneteweyên Neteweyî an Etnîkî, Olî û Zimanî ne, dikare wekî veguherînek di normên NYyê de were hesibandin. Ev belge ji bilî bi parastina kêmneteweyan ji bo ku pêşî li cudakariyê bigire gaveke. Daxuyanî erkên erênî li ser dewletan ferz dike da ku piştrast bikin ku kêmnetewe dikarin nasnameyên xwe diyar bikin, zimanê xwe yê dayikê fêr bibin û bi wî zimanî perwerdehiyê bibînin. Lêbelê, ji ber ku daxuyanaî peymanek nîne, ew ji hêla qanûnî ve ne girêdayî ye. (11)

11 İbrahim Tunç, "Azınlıkların Eğitim Hakkı," Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 12, no. 1-2 (2004): 29, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/922618>.

Xala 26an a Daxuyaniya Gerdûnî ya Mafên Mirovan teqez dike ku mafê her kesî yê perwerdeyê heye, divê perwerdehiya seretayî mecbûrî û belaş be, û divê perwerdehiya bilind li gorî liyaqatê ji alî her kesî peyda bibe. Her wiha diyar dike ku divê perwerde rêzgirtina mafên mirovan û azadiyên bingeîn pêş bixe û di navbera hemû netewe û komên baweriyê de tolerans û têgihîştinê pêş bixe. Her wiha diyar dike ku mafê sereke yê dêûbavan heye ku cureya perwerdehiya ku zarokên wan dê bistînin hilbijêrin. (12)

Xala 42an a Qanûna Bingeîn a Komara Tirkîyeyê, dema ku mafê perwerdehiyê diparêze, bi diyarkirina ku "Tu zimanek ji bilî Tirkî ji welatîyên Tirkîyeyê re di saziyên perwerdehiyê de nikare wekî zimanê dayikê were hînkirin" sînordarkirinek eşkere li ser Kurdî û zimanên din ferz dike.(13) Ev bend ji bo hewildanên perwerdehiyê yên zimanên din, bi taybetî Kurdî astengiyeke qanûnî ye.

Herwiha, wekî ku di Hevkariya Tevlîbûna Yekîtiya Ewropayê de bi zelalî hatiye diyarkirin, divê pirrengiya çandî were misogerkirin û divê hemû welatî bi wekhevî ji mafên çandî sûd werbigirin. Di vê çarçoveyê de, divê bendên qanûnî yên sînordar di perwerdehiyê de werin rakirin. (14)

Xala 39an a Peymana Lozanê mafên olî, zimanî û çandî yên kêmnweteweyên ne Misilman di nav sînorên Tirkîyeyê de garantî dike. Li gorî vê, "Her welatîyê Tirkîyeyê bêtî cudahiya ol, mezheb, ziman an nijadê li ber qanûnê wekhev e. Ne-Misilmanên ku li Tirkîyeyê dijîn azad in ku zimanê xwe bikar bînin." Rastiyeke dîrokî ye ku ne-Misilman hem berî û hem jî piştî Lozanê rastî her cûre polîtîkayên neyînî hatine. Her çend hin bend di Lozanê de hatine zêdekirin da ku ne-Misilman mafên xwe bi kar bînin jî, polîtîkayên sînordar ên di derbarê van mafan de berdewam kirine, û bi demê re, bi polîtîkayên koçberî, sirgûn û asîmîlasyonê, nifûsa ne-Misilman a li van axan hema hema bi tevahî hatiye tunekirin. Her çend bend di Lozanê de rasterast ji bo Kurdan derbas nabin jî, girîngiya wan wekî platformek ji bo bi destxistina nerasterast a mafên wan ji hêla hin lêkolîneran ve dem bi dem hatiye destnîşan kirin.

12 United Nations, Universal Declaration of Human Rights, December 10, 1948, Article 26, <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>.

13 Qanûna Bingeîn ya Komara Tirkîyê, Rojnameya Fermî ya bi hejmara 17863an û dîroka 9ê mijdara 1982an, madde 42.

14 Komîsyona Ewropayê, Hevkariya ji bo Tevlîbûna Tirkîyeyê, Bruksel, 2003.

Ev pirsgirêka ku sedsalek e li bersiva wê tê gerîn, car caran dewletê û Kurdan aniye hemberî hev. Di tevahiya dîroka Komarê de, helwesta fermî ya dewletê ew bûye ku Peymana Lozanê tu maf an parastin ji bo Kurdan peyda nekiriye. Di bersivê de, Kurdan îdia kirin ku Lozanê hin maf û parastin dane wan jî, û ev îdia heta di nameyekê de ku di sala 1929an de li ser navê Konseya Bilind a Hikûmeta Kurd a Hoybun ji Komeleya Neteweyan re hatiye şandin, anîn ziman. (15)

Xala 40emîn, ku bendên berbiçavtir di hewîne, mafê damezrandin û birêvebirina dibistan, saziyên perwerdehiyê û saziyên civakî û olî dide kêmteweyên ne-Misilman, bi lêçûnên xwe, ku bi awayekî azad zimanê xwe di nav van saziyan de bi kar bînin. Ji aliyê din ve, xala 41em destnîşan dike ku dewlet dê ji bo zarokên li herêmên ku welatîyên ne-Misilman lê pir niştecih in, derfetên pêwîst peyda bike da ku di asta seretayî de bi zimanê xwe yê dayikê perwerdehiyê bibînin. Wekî din, mafê ferzkirina hînkirina Tirkî di van dibistanan de jî dide dewletê. Lêbelê, ji ber ku ev derfet tenê ji bo kêmteweyên ne-Misilman tê dayîn, civakên Misilman ên wekî Kurdan ji hêla qanûnî û fiilî ve ji sûdwerigirtina ji heman mafan têne asteng kirin.

Her çiqas van xalan rê dan kêmteweyan ku perwerdehiya xwe bi karanîna zimanên xwe saz bikin jî, şertê ku ew ji hêla darayî ve xweser bin tê vê wateyê ku dibistanên kêmteweyan tenê dikarin bi rêya bexşan werin domandin. Di encamê de, ne Kurdan û ne jî neteweyên din bi qasî ku ji Peymana Lozanê an ji qanûn û rêzîknameyên neteweyî an navneteweyî yên ku parastina mafên bingeîn destnîşan dikin tê hêvîkirin, sûd wernegirtine.

Ev rewş lihevhatî ye bi nêzîkatiya dewleta neteweyî ya li ser bingeha hemwelatîbûna yekane û zimanekî yekane, ku ji damezrandina Komara Tirkîyeyê ve hatiye bicîhanîn.

Ji bilî Peymana Lozanê, peymanên girêdayî yên ku Tirkîye jî tê de beşdar e, wek Peymana Navneteweyî ya Mafên Sivîl û Siyasî (ICCPR)(16) û Peymana Mafên Aborî, Civakî û Çandî (ICESCR)(17) mafên ziman û perwerdehiyê yên kêmteweyan rasterast sererast dikin. Bendên 27em û 13em yên van peymanan mafên kêmteweyan ji bo parastina jiyana xwe ya çandî û wergirtina perwerdehiyê bi zimanê xwe yê dayikê garantî dikin. Lêbelê, Tirkîyeyê li ser van peymanan îhtîraz nîşan daye, nemaze di derbarê pênasekirina statuya kêmteweyan û mafê perwerdehiyê de qada sepandina wan sînordar kiriye.

¹⁵ Derya Bayır, Cumhuriyet'in Yüzüncü Yılında Azınlık Hakları, 11. Bölüm Lozan ve sonrası azınlıklar, Lozan'da Kürtlere Haklar Verildi (mi?), HDV Yayınları

¹⁶ United, Nations Human Rights, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>, Erişim Tarihi: 31.10.2025.

¹⁷ United, Nations Human Rights, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights>, Erişim Tarihi: 31.10.2025.

Ev îhtîraz û sînorkirin ji bo zarokên Kurd ne mumkin dikin ku bi zimanê xwe yê dayikê perwerdehiyê bibînin, rewşek ku peymanên ku Tîrkiye jî tê de ye bînpê dike. Ji ber vê yekê, naskirina Kurdî wekî zimanê perwerdehiyê li gorî qanûnên navneteweyî û normên mafên mirovan pêdivîyek e.

2- HEWLDAN Î ASTENGIYÊN LI PÊŞ PERWERDEHIYABI ZIMANÊ ZIKMAKÎ DI ÇARÇOVEYA PERWERDEHIYA ALTERNATÎF DE

Digel nifûsa zêde li herêmên ku Kurd lê dijîn, sînorkirinên cidî li ser gihîştina mafên bîngehîn hene. Polîtîkayên perwerdehiyê yên navendî û feraseta dewleta neteweyî ya serdest ku ji hêla dewletên serwer ve hatî pejirandin mafên zimanî û çandî yên Kurdan sînordar dikin; bi taybetî înkarkirina mafê perwerdehiyê bi zimanê dayikê wekî yek ji awayên herî berbiçav ên vê sînordarkirinê derdikeve pêş.

Mecbûrkirina zarokên Kurd ku tenê bi zimanê "fermî" li dibistanên dewletê perwerdehiyê bibînin, gelek pîrsgirêkên pedagojîk diafirîne. Ev rewş dibe sedema pîrsgirêkên têgihîştinê yên wekî zehmetiyên fêrbûnê li zarokan û bandorek neyînî li ser pêşkeftina wan a takekesî dike.⁽¹⁸⁾

Di vê çarçoveyê de, dema ku cudahîyên zimanî têne paşguhkirin, xwezaya newekhev a pêrgala perwerdehiyê ya heyî hîn bêtir eşkere dibe. Girêdana zarokên Tirk û Kurd bi heman bernameya xwendinê wekî pîrsgirêkek avahîsaziyê derdikeve pêş ku prensîba wekheviya derfetan têk dide. Ji bo têkoşîna li dijî vê newekheviyê, civaka Kurd di demên cûda de çareseriyên alternatîf pêşxistiye. Bi rastî, înnîsiyatîfa yekem "Mala Piştgiriya Perwerdehiyê", ku di sala 2004an de li Sûrê hate destpêkirin, nîşanek berbiçav a vê hewcedariyê bû. Cih ji hêla welatîyekî ve bêpere hate peyda kirin. "Malên Piştgiriya Perwerdehiyê" ji hêla mamosteyên dilxwaz ve hatin organîze kirin da ku beşdarî perwerdehiya zarokên ku gundên wan hatine şewitandin û ji ber ku ew bi Tirkî nizanin naserkeftî bûne bibin. Pêvajo bi tîkiliya yek bi yek bi malbatan re, serdanên malan û hevgirtina herêmî dest pê kir. Bi piştgiriya Eğitim-Sen û şaredariyan, cih hate nûjenkirin û veguherî avahiyek sazûmanî. Ev model, ku di destpêkê de bi armanca afirandina derfetên wekhev hate bicîhanîn, heta sala 2009an li deverên ku şaredariyên girêdayî BDPê ne hate berfirehkirin. Bi rêya protokolên ku di navbera Eğitim-Sen û şaredariyan de hatine îmzekirin, sistemeke xebatê ya hevrêzkirî li ser bîngeha

¹⁸ Ferhan Sincar, Anadili Eğitim Dilinden Farklı Olan Öğrencilerin Karşılaştıkları Sorunlara İlişkin Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Zirve Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep Temmuz/2015.

prensîbên hevpar hate damezrandin. Di vê heyamê de, anket hatin kirin, komên xebatê hatin avakirin, û çarçoveyeke perwerdehiyê ya li ser bingeha civakê ku li ser perwerdehiya zimanê dayikê disekine hate damezrandin. Heta sala 2012an, polên pêşîn ên pêşdibistanan hatin vekirin, û bo tevahî 145 polên dersê li seranserê navçeyên cuda çarçoveya modelê berfireh kir. Bi vî awayî, pêvajoya ku bi "Malên Piştgiyî Perwerdehiyê" dest pê kir, êdî ne çalakiyek piştgiyî bû û veguherî modelek perwerdehiyê ya alternatîf a sazûmanî ku li gorî çarçoveyên zimanî û çandî yên zarokên Kurd e. (19)

Ev model, ku bi demê re ne tenê li Amedê, lê di heman demê de li şaredariyên din jî berfireh bûye, di serkeftina akademîk û refaha giştî ya zarokan de pêşketin çêkiriye. Di vê pêvajoyê de, têgihîştina akademîk û jêhatîbûna îfadeyê ya zarokan baştir bûye, di heman demê de piştgiyî ya şiyana wan a bikaranîna zimanê xwe yê zikmakî bi awayekî azad kiriye. Di heman demê de, navendên lênêrîna rojane yên li ser bingeha zimanê dayikê û navendên çandî û hunerî jî hatine damezrandin, ku zarok bi zimanê xwe yê dayikê perwerdehiya hunerî digirin û beşdarî çalakiyên çandî û projeyên cûrbecûr dibin. Bi vî rengî, zarok hem ji hêla perwerdehî û hem jî ji hêla çandî ve tene piştgirî kirin, û pêşî li pêvajoyên fêrbûna trawmatîk digirin. (20)

Nimûneyek berbiçav a vê hewildanê ew e ku dibistanên ku di çarçoveya bernameyeke herêmî ya pîlot de li asta navîn hatine vekirin, li sê navendên cuda hatine vekirin. Berî vê pêvajoya sazûmankirinê, avahiyên ku balê dikişînin ser zarokatiya zû û perwerdehiya pêşdibistanê hatine danîn. Di nav van saziyan de, ku wekî Pêşdibistan tene binavkirin, Xalxalok, Zimzim û Zarokistan derdikevin pêş.

Digel hemû astengiyan, ji salên 2000an vir ve, gelê Kurd gavên berbiçav ber bi pêkanîna perwerdehiya bi zimanê dayikê ve avêtine. Pêşdibistan û "Dibistanên Azad", ku di sala 2014an de hatine vekirin, di van hewildanan de roleke girîng dilîzin. Avakirina Dibistanên Azad bi sazûmankirina ceribandînan ku di "Malên Piştgiyî Perwerdehiyê" de hatine bidestxistin dest pê kir. Daxwazên dêûbavan ji bo ku zarokên wan di destpêka her sala akademîk de bi zimanê dayikê werin perwerdekirin, digel redkirina wan a şandina wan bo dibistanên giştî, nekarîne çareseriyek domdar û mayînde peyda bikin.

Dibistanên Azad wekî modelek perwerdehiyê ya li ser bingeha pirzimanî û pirrengiya çandî hatin sêwirandin, ku ne tenê zarokên Kurd lê di heman demê de civakên Suryanî, Ermenî û Ereb jî dihewîne. Armanc ew bû ku di polên yekem ên pêşdibistanan de dersên Suryanî û

19 Hevdîtineke ku bi avakarê/a dibistanê re hatiye kirin, 02.01.2025.

20 Hevdîtineke ku yek ji wan avakarên dibistanê re hatiye kirin, 03.04.2025.

Ermenî werin pêşkêş kirin, û ji bo pêkanîna vê armancê bi civakên têkildar re nîqaş hatin kirin. Lêbelê, tevî têkiliyên erênî, van koman tercîh kirin ku beşdar nebin. Bi heman awayî, hewldanek ji bo vekirina dersxaneyek ji bo zarokên Erebi li Sêrtê bi ser neket. Her çend ev hewldan bi ser neketin jî, pêvajoyê di warê têkiliya bi civakên cûda re, nîqaşkirina pirrengiya çandî û pêşxistina ramana jiyana hevbeş de hişyariyek girîng zêde kir.(21)

Dibistanên Azad ne tenê ji hêla perwerdeyî û siyasî ve bersiva daxwaza perwerdehiya bi zimanê dayikê dan, lê di heman demê de wekî pêkhatyek berbiçav, ji bo civakek dadperwertir, wekhevtir û mafparêztir xizmet kirin. Malbatan li modelek perwerdehiyê ya alternatîf geriyan, û fikra avakirina dibistanên xwe derket holê. Ceribandinên pêşîn li Amedê hatin kirin, ku li wir modelek ji pêşdibistanê heya dibistana seretayî hate sêwirandin. Berî ku dibistan vebin, li sê herêmên pîlot lêkolînên meydanî hatin kirin, civînên berfireh ên malbatî hatin lidarxistin, û bi 500 malbatan re li Amedê hevpeyvîn hat kirin. Pirsên "Heke dibistanek wisa were vekirin, dê çawa be? Hêviyên we çi ne? Hûn ê piştgirîya wê bikin?" hatin pirsîn. Piraniya malbatan bi erênî bersiv dan, lê wan fikarên cûrbecûr jî anîn ziman. Ev fikar di şekildana avahî û xebata dibistanê de hatin berçav kirin.(22)

Li gorî vegotinên beşdaran, di vê pêvajoyê de, mufredat bi nêzîkatiyek perwerdehiyê ya berfireh hate pêşxistin ku prensîbên bingeîn ên wekî wekheviya zayendî, hesasiyeta ekolojîk, mafên mirovan û xebitîna demokratîk dide pêş û pêşî li cihêkariyê digire.

Ev model, ku perspektîfek edaleta çakker jî di hewînê, ne tenê beşdarî sererastkirina bînpêkirinên zimanî û çandî yên berê dibe, lê di heman demê de nêzîkatiyek tevayî jî pêşkêş dike ku armanc dike nîfşên pêşerojê di avahiyek civakî ya pirzimanî, azad û wekhev de mezin bike. Ev nêzîkatî li ser perspektîfek e ku avahiya dewletparêz û navendî ya desthilatdar a pergala perwerdehiyê ya serdest dipirse û li dijî hilberandina ferasetêke mêrane derdikeve. Ev hişmendiya di nav civaka Kurd de rê li ber nîqaşên kûr vekirî ye li ser ka alternatîfa rastîn divê çi be.

Ev sêwirandin ne tenê li ser bingeha mufredatê, lê di heman demê de li ser nêzîkatiyek tevayî a plansaziyê jî hate çêkirin, ku ji mîmariya avahiyên dibistanan bigire heya nexşeya polê dirêj dibe. Hatiye destnîşankirin ku saziyên perwerdehiyê yên heyî, tewra bi rêzîknameyên xwe yên mîmarî û cîhî jî, hişmendiyek nîşan didin ku xwendekaran di

21 Hevdîtineke ku yek ji wan avakarên dibistanê re hatiye kirin, 03.04.2025

22 Hevdîtina bi dêûbav re, 11.07.2024

cîhanek girtî de sînordar dike, mantiqa hêzê navxweyî dike û weke sembolîk "dîwaran ava dike". Di çarçoveya Dibistanên Azad de, hewldanek hate dayîn ku li şûna vê pêrgala sînordar, hawîrdorek cîhî û pedagojîk a vekirî, beşdar û azadker were sêwirandin. Ew nîşan dide ku Dibistanên Azad ne tenê amûrek ji bo parastina mafê perwerdehiya zarokên Kurd bi zimanê xwe yê zikmakî ne, lê di heman demê de alternatîfek berfireh ji bo pîrsgirêkên avahîsaziyê yên pîralî yên pergala perwerdehiyê li Tirkîyeyê ne.

Tê dîtîn ku ev dibistan nêrînên cîhanê yên zarokan diguherînin û wan teşwîq dikin ku pergala ku ji hêla dibistanên giştî ve tê ferzkirin bipirsin. Bi taybetî, modela perwerdehiyê ya ne-hîyerarşîk, wekhev û hesasiyeta zayendî ya ku ji hêla Dibistanên Azad ve hatî pejirandin, bi girîngî bi avahiya otorîter û navendî ya dibistanên giştî re nakok e, û helwestek pîrsyarî di xwendekaran de pêş dixê. Beşdarek tengezariya nasnameyî û hestiyarî ya ku ev avahiya dualî di zarokan de diafirîne wiha rave kir:

“Zaroka min, ku beşdarî Dibistanên Azad dibû, fêrî pîrsyariyê bû û xwebawertir bû. Piştî demekê, ji ber ku dibistana giştî mecbûrî bû, me ew jî li wir qeyd kir. Keça min dest pê kir ku li hember hiyerarşiyê û nebûna pîrsyariyê ku wê li vê dibistanê rastî wê hat bertek nîşan bide. Wê nexwest biçe van dibistanan. Ji ber ku Dibistanên Azad xwedî meclîsa zarokan in, û dema ku pîrsgirêkek wê/wî bi hevalên xwe re hebû, ew di destpêkê de wê/wî di meclîsa xwe de çareser dikirin, ku mamoste tenê rewşê dişopandin û heya ku bi tevahî ne hewce be mûdaxil nedibûn. Lêbelê, li dibistana giştî, dema ku ew bi hiyerarşiya di navbera mamoste û xwendekar de rûbirû ma, rastî pîrsgirêkên cidî hat.”

Dêûbavek din vê cudahiyê wiha vedibêje:

"Ez dikarim cudahiyên di navbera zarokên ku diçin dibistanên giştî û yên ku diçin Dibistanên Azad de bibînim. Zarokên min ên ku diçin dibistanên giştî baweriya wan kême û nikarin bi hêsanî xwe di raya giştî de îfade bikin. Ew rastî zordestiya hevalan tên. Ew vekîşiyane, lê ew jî vê yekê haydar in û hewl didin ku wê derbas bikin. Ji hêla din ve, zarokên min ên ku diçin Dibistanên Azad baweriya wan bi xwe zêde dibe. Em bi wan nikarin (dikene). Xwezî zaroka min ê din wê demê hinekî biçûktir bûya da ku ez bikaribim wê bişînim Dibistanên Azad. Min kêmasiya wê pîr dît. Beşa herî baş ew e ku zarokên min ên ku çûn Dibistanên Azad dikarin xwe bi awayekî azad îfade bikin. Zarokên min ên ku çûn Dibistanên Azad hevkar in, lê zarokên min ên ku diçin dibistanên din hinekî xerîb in. Me ev yek di dema kamiliyê de pîr eşkere dît. Ceribandina van dibistanan dê ji bo xwendekarên pêşerojê hîn çêtir be. Ew bingehek e û pîr baş e." (23)

Pêvajoya damezrandina dibistanê ji afirandina qadeke fîzîkî wêdetir çû, û bal kişand ser naveroka pedagojîk, jêhatîbûna mamosteyan û hesasiyeta li hember pêdiviyên xwendekaran. Tîma damezrîner ji perwerdekar û akademîsyenên ji dîsîplînên cihêreng pêk dihat. Piştî lêkolîna pergalên perwerdehiyê yên dewletparêz li çaraliyê cîhanê, modelên alternatîf ên ku ji bo bersivdayîna van hatine pêşxistin hatin nirxandin. Piştî pêvajoyek lêkolîn û plansaziyek berfireh ku bi qasî du heta sê salan dom kir, bi armanca afirandina modeleke perwerdehiyê ya guncaw ji bo çarçoveya civakî û çandî ya bêhempa ya herêmê hate destpêkirin.

Mamoste û xwendekaran di qonaxên destpêkê yên projeyê de pêşketineke girîng bi dest xistin. Jêhatîbûna xwendekaran baştir bû, rê da wan ku bûyeran ji perspektîfeke berfirehtir bibînin, û nêzîkatiyên perwerdehiyê yên mamosteyan bi girîngî baştir bûn. Lêbelê, ev lez piştî destwerdan û zextên hikûmetê qels bû, û bû sedema pêvajoyek ku ji hêla beşdaran ve wekî "vekişîn" tê binavkirin. Ev nîşan dide ku domdariya modelên perwerdehiyê yên alternatîf ne tenê bi dînamîkên navxweyî ve girêdayî ye, lê di heman demê de bi şert û mercên siyasî yên derveyî ve jî girêdayî ye:

“Belê, rast e ku em nekarîn vê pêvajoyê تمام bikin. Lê gelo em serkeftî bûn? Belê. Li gorî pergalên perwerdehiyê yên heyî, em serkeftîtir bûn. Jêhatîbûnên xweragiriya xwendekarên me, perspektîfên wan ên li ser bûyeran û nêzîkatiyên mamosteyên me di rojên destpêkê de hemî pir baş bûn. Lêbelê, piştî zextan, ev dest bi guherînê kir. Em dikarin bibêjin ku em bi awayekî xwe di nav qalikên xwe de veşartin. Hinekî wisa bû.” (24)

2.1. Dibistanên Azad: Dibistana Seretayî ya Ferzad Kemanger, Dibistana Seretayî ya Üveys Ana, Dibistana Seretayî ya Bêrîvan, û Dibistana Seretayî ya Ali Erel

Dibistana Seretayî ya Ferzad Kemanger, Dibistana Seretayî ya Üveys Ana, û Dibistana Seretayî ya Bêrîvan, ku hemî li navçeya Baxler a Dîyarbekirê, Gever a Colemêrgê, û Cizîra Şîrnexê ji bo armanca perwerdehiya Kurdî bi piştgiriya rêxistinên civaka sîvîl ên wekî Kurdi-Der û Eğitim-Senê hatine damezrandin, di 15ê Îlona 2014an de dest bi xebatê kirin.

Hat dîtin ku van saziyên dibistana seretayî bandorên erênî li ser xwendekar û dêûbavan dikin, nemaze di çareserkirina daxwaza perwerdehiya bi zimanê dayikê de, û bi vî rengî di nav civaka herêmî de astek diyarkirî ya pejirandinê bi dest xistin.

Xwendekarek ku li Dibistana Seretayî ya Ferzad Kemanger dixwend diyar kir ku perwerdehiya ku wergirtiye wî/wê ji hevalên xwe cuda kiriye. Malbata wî baweriya wî bi xwe "pir zêde" didît, hinên din jî rexne li wî dikirin, îdia dikirin ku dibistan dê di pêşerojê de tevkarî nede wî, ku ew ê nikaribe Tirkî fêr bibê, an jî ku wî hîlbijartina xelet kiriye. Di 10 saliya xwe de bi vegotinên weha re rûbirû ma, xwendekar hêdî hêdî dest bi eşkerekirina armanc û sînorên xwe kir; wî teqez kir ku ev ne nîşana pozbilindiyê ye, lê belê "mertalek parastinê" ye ku rewatiya nasname û hîlbijartinên wî/wê diparêze. Nêzîkatiya ku ji mamosteyên xwe fêr bûye, "Heke tu sînorên xwe destnîşan nekî, yê din dê wan bînpê bikin," bingeha vê hişmendiyê pêk aniye. Xwendekar her wiha diyar kir ku îdiayên ku ew ê di pola 5an de bê bawername bimîne, bûne sedema ku perwerdehiya wî/wê wekî "neqanûnî" were binavkirin, di heman demê de dibistanên giştî wekî "qanûnî" têne hesibandin.

Dibistanek din di bin serokatiya Komeleya Lêkolîn û Pêşxistina Zimanê Kurdî (Kurdî-Der), Tevgera Ziman û Perwerdehiya Kurdî (TZP) û Eğitim-Sen (Sendîkaya Kedkarên Perwerde û Zanistê) de vebû, Dibistana Seretayî ya Uveys Ana bû. Ev dibistan di Îlona 2014an de li Geverê hate vekirin, li taxa Esenyurt hate damezrandin û di avahiya xwe ya çar polî de 100 xwendekar qeyd kirin. Beriya merasîma vekirinê, govendeke kevneşopî bi def û zurneyê hate lidarxistin, piştî li ber Midûriyeta Perwerdehiya Neteweyî ya Navçeyê civîneke çapemeniyê hate lidarxistin. Hevşaredarên şaredariyan, nûnerên Partiya Herêmên Demokratîk (DBP), endamên Înîsiyatîfa Dayikên Aştîyê, endamên Eğitim-Sen (Sendîkaya Kedkarên Perwerde û Zanistê), rêxistinên civaka sivîl û gelek welatî beşdarî vekirinê bûn.

Nûnera şaxa Kurdi-Derê ya Geverê Deniz Bûlbîn, di axaftina xwe ya vekirinê de wiha got: "Îro ji bo Kurdan rojek girîng e. Wekî rêxistinên sivîl û demokratîk, em ji bo balkişandina ser girîngiya zimanê Kurdî wekî zimanê perwerdehiyê, banga boykotkirina dibistanan ji bo hefteyekê dikin. Em mafê xwe yê herî bingeşîn, zimanê xwe yê dayikê, diparêzin. Îro, em ê dibistana xwe, "Dibistana Seretayî Ya Uveys Ana", ku dê perwerdehiya bi Kurdî bide, vekin." (25)

25 İlk Kürtçe okullar açıldı, Yeni Özgür Politika, https://www.ozgurpolitika.com/haber-ilk-kurtce-okullar-acildi-46189?utm_source=chatgpt.com, Dîroka Ragihanê: 12.06.2025.

Dibistana Seretayî ya Bêrîvan, ku li navçeya Cizîr a Şirnexê hatiye vekirin, bi piştgiriya Şaredariya Cizîrê hatiye çêkirin. Berê wekî Mala Civak û Sersaxiyê dihat bikaranîn, dibistan ku zarokên Pênc û nîv heta 6 salî qebûl dike, hate veguheztin û ji kapasîteya xwe ya 100 kesî 90 heb tijî bû. Di merasîma vekirinê de hevşaredarên şaredariyê Leyla Îmret û Kadîr Kunur, nûnerên HDPyê, endamên meclîsa şaredariyê û rêveberên MAPER, Kurdi-Der, MEYA-DER û KESK beşdar bûn. (26)

Abdulsalam Durmuş, yek ji mamosteyên dibistanê, di merasîma vekirinê de wiha got: "Bi salan e em ji dewlet û hikûmetê re bang dikin ku zarokên me bi zimanê xwe yê zikmakî perwerdehiyê bibînin. Lê belê, em her tim bêbersiv mane û tu tedbîr nehatiye girtin. Ew hîn jî zimanê me wekî 'zimanekî nenas' bi nav dikin. Me xwest tiştê ku dewlet û hikûmet nekirin bikin û me ev dibistan bi çavkaniyên xwe ava kir." (27)

Dibistanek din a girîng a Dibistanên Azad Dibistana Seretayî ya Alî Erel e ku di 5ê Cotmeha 2015an de li navçeya Peyasê a Amedê vebû. Dibistan bi 60 xwendekaran dest pê kir. Hevşaredara Bajarê Mezin a Amedê ya wê demê Gultan Kişanak û parlamenterên HDPê Îmam Taşçier û Nursel Aydoğan beşdarî merasîma vekirina dibistanê bûn. (28)

2.1.1. Pêvajoya Girtina Dibistanên Azad

Her çend ev dibistan dikarîbûn gaveke erênî ber bi binpêkirina mafê perwerdehiya bi zimanê dayikê ve nîşan bidin, ku bi salan jî ber polîtîkayên înkâr û asîmîlasyonê negihîştibû wan, lê di roja ku ew vebûn, bi biryara girtinê re rûbirû man. Pêvajoyên vekirin û girtina van dibistanan bi zelalî nîşan didin ku daxwazên Kurdan ên perwerdehiya bi zimanê dayikê li Tirkîyeyê bi awayekî sistematîk têne tepeserkirin û mekanîzmayên dewletê van daxwazan krîmînalîze dikin. Lêbelê, çalakiyên wan bi lez û bez rastî destwerdan û sînorkirinên qanûnî yên cûrbecûr hatin, û ew nekarîn avahiyek sazûmanî ya domdar bi dest bixin. Ev nîşan dide ku tevî pejiwandina civakî ya van saziyên perwerdehiyê, ew jî domdariya siyasî û burokrasiyê bêpar bûn.

Dibistana Seretayî ya Ferzad Kemanger di 15ê Îlona 2014an de, roja ku vebû, bi fermana dozger hate girtin. Lêbelê, roja din, di 16ê Îlonê de, mohr ji hêla gel ve hate şikandin û perwerde li hewşa dibistanê berdewam kir. (29) Di 17ê Îlonê de, polîsan careke din bi

26 İlk Kürtçe okullar açıldı, Yeni Özgür Politika,

https://www.ozgurpolitika.com/haber-ilk-kurtce-okullar-acildi-46189?utm_source=chatgpt.com, Dîroka Ragihandinê: 12.06.2025.

27 3 ilde Ders Zili Kürtçe Çalacak, Evrensel, <https://www.evrensel.net/haber/91761/3-ilde-ders-zili-kurtce-calacak>, Dîroka Ragihandinê: 14.06.2025.

28 Diyarbakır'da Kürtçe Eğitimi Veren Okul Kapatıldı, Ermeni Haber Ajansı, 22ê Sibata 2016an, <https://www.ermenihaber.am/tr/news/2016/02/22/Diyarbak%C4%B1r-K%C3%BCrt%C3%A7e-okul/76796>.

Dîroka Ragihandinê: 1ê Çileyê 2025an

29 Bianet, "Müührünüzü Tanımıyoruz, Anadili Hakkımızdır," Bianet, 16ê Îlona 2014an, <https://bianet.org/haber/muhrunuzu-tanimiyoruz-anadili-hakkimizdir-158540..>

bikaranîna topên avê û xaza rondikrêj dibistan mohr kirin.(30) Ev çerxa vekirin û girtinê demekê berdewam kir. Ferzad Kemanger, yekem dibistana bi zimanê Kurdî li Tirkîyeyê ku 238 xwendekar tê de dixwend, di dawiyê de di 9ê Cotmeha 2016an de bi biryara Waliyê Amedê û Rêveberiya Perwerdehiya Neteweyî ya Parêzgehê hate mohrkirin û girtin.(31) Di vê heyamê de, mohra dibistanê ji hêla gel ve sê caran hate rakirin. (32)

Yek ji damezrînerên dibistanê, mamosteyek, girtina dibistanê wiha vegot:

“Dibistanên seretayî di heman demê de bi dibistanên li Tirkîyeyê re, di Îlona 2014an de vebûn. Dibistan vebû û polis piştî roja yekem bi wesayîten zirxî gihîştin ber dibistanê. Em jixwe li bendê bûn ku ew werin. Ji ber ku me di roja yekem de dibistan bi girseyeke mezin vekir, ew nekarîn bikevin hundir; ew li bendê man ku dibistan belav bibe. Polis piştî ku xwendekar çûn hatin. Wan got, “Li gorî mufredata Tirkîyê hûn nekarin dibistanan vekin.” Min rave kir ku ez bi salan e li gorî mufredata Tirkî ders didim û em mufredatê dizanin. Heke ev dibistan neqanûnî be, ew ê ji hêla mufetîşan ve were kontrol kirin û sererastkirinên pêwîst werin xwestin. Heke me ew sererastkirin nekira, dibistan dikare were girtin. Ji ber vê yekê, me got, ev meseleyek pêvajoyê ye. Dema ku em rasterast hatin û diyar kirin ku dibistan nikare bi wesayîten leşkerî li ber çavên xwendekaran were serdegirtin, ew çûn û di heman rojê de mufetîşek anîn. Dema mufetîş gihîşt, me li dibistanê gerand. Tevî ku me destnîşan kir ku deriyê agirkujiyê li pêrgala heyî tune ye lê livir heye û her tişt baş e jî, mufetîş diyar kir ku “divê” dibistanê mohr bike û wiha kir. Dibistana me de heta rampêk ji bo kesên astengdar jî hebû. Pirtûkxaneyek hebû. Tiştêk tunebû ku mohrkirinê hewce bike. Min got, “Te rasterast beşek mezin ji civakê jî holê rakir.” Lêbelê, mufetîş kenîyan û gotin ku ew ê raporek erênî nedin, her çend wisa be jî. Nedan. Hatip Dicle û Selma Irmak, bi rêya DTP (Partiya Gel a Demokratîk), bi hevkarên projeyê Eğitim-Sen û Kurdî-derê re daxwaznameyek ji bo ofîsa walîtiyê îmze kirin. Ev bû sedema sê caran pêvajoya vekirin û girtinê. Ji ber ku ew dibistanê digirtin, me mohr dişkand û perwerdehiyê didomand. Me deriyê paşîn ê ku wan pêşkêş kir qebûl nekir. Her tim li ber derî wesayitek leşkerî hebû. Walîtiyê daxwaznameya me qebûl kir. Her çend wan paşê red kir jî, gelê me ji ber nezanîna rêzîknameyên dewletê yên wê demê şaşî kirin û kêmasiyên me ji Kurdî-Derê re hatin ragihandin. Me bersîvek wergirt ku kêmasiyên wan ên wekî Sirûda Neteweyî û wêneyê Atatürk di nav de bûn. Niha, ma ev ne qebûlkirin e? Ew e. Ew ji we re dibêje, ‘Ez we qebûl dikim, lê kêmasiyan çareser bikin.’ Me nameya vegeerê ya daxwaznameyê

30 Bianet, "Diyarbakır'da Kürtçe Eğitim Veren Okul Yeniden Kapatıldı," Bianet, 17ê Îlona 2014an, <https://bianet.org/haber/diyarbakir-da-kurtce-egitim-veren-okul-yeniden-kapatildi-158559>.

31 Serpil Berk, "İlk Kürtçe Okul Kapatıldı: Hani Kürtçe Sizin de Dilinizdi?," Evrensel, 8ê Hezîrana 2017an, <https://www.evrensel.net/haber/292770/ilk-kurtce-okul-kapatildi-hani-kurtce-sizin-de-dilinizdi>.

32 Kürtçe Eğitim Veren Okulun Mührü Kaldırıldı," Bianet, 6ê Mijdara 2014an, <https://bianet.org/haber/kurtce-egitim-veren-okulun-muhru-kaldirildi-159754>.

winda kir û me dîsa daxwaz kir, lê wan ew neşand. Wan ferq kiribû. Piştî vê yekê, mufetiş hatin û bernameya me xwestin. Me ew pêşkêş kir. Bernameya me, ku aliyên faşîst ên Tirkiyeyê dan aliyekî, ne tiştek bû ku bi ya wan re nakok be. Ew bernameyek bû ku bi ziman, zayend û vegotinên faşîst ji nû ve hatibû vekolandin. Pêvajoya bi dawî bû û piştî sê salan, ew rasterast hatin û dibistan mohr kirin. Dîsa, bi baweriya ku berxwedana di vê xalê de dê xwendekaran ji perwerdehiyê dûr bixe, me biryar da ku em wan rasterast li malê perwerde bikin. Mînak, heke 10 xwendekar hebin, me plan kir ku her hefte 3-4 xwendekar li mala kesekî berdewam bikin.” (33)

Xwendekarek Dibistana Ferzad Kemanger bandora van girtinan li ser zarokan bi awayekî berbiçav nîşan dide. Çend roj berî girtina dibistanê, xwendekar di rewşeke pir kêfxweş de bûn dema ku nûçeya girtina dibistanê gihîşt. Girtina dibistanê û fermanên binçavkirin û girtinê yên li dijî mamosteyan ne mamoste, ne dêûbav û ne jî xwendekaran paş ve nekişand. Mamosteyên dilxwaz şûna mamosteyên girtî girtin. Xwendekarek nêzîkatiya mamosteyê xwe yê nû wiha rave kir:

“Dema mamosteyê me hate girtin, me li malê perwerdehiya xwe berdewam dikir. Mamosteyê me yê nû wekî zanîngeha duyemîn hiqûq dixwend. Ji bo ku em bê mamoste nemînin, wî perwerdehiya xwe ya hiqûqê rawestand û dest bi dersdayîna me kir. Wî got, ‘Paşeroja we ji ya min girîngtir e. Perwerdehiya min çar sal e, lê ya we pir dirêjtir e. Divê ev perwerde nasekine.” (34)

Piştî sala 2016an, dema ku dibistan hatin girtin, dildaran li malê perwerdehiyê berdewam kirin:

“Me li malê dest bi perwerdeyê kir. Şêş an heft meh dom kir, lê pir dijwar bû. Hejmara xwendekarên li malê daket dora 80î. Cihên me yên rêxistinî yên wekî dibistanan tunebûn. Derfetên ku dê rê bidin zarokan perwerdehiyek rehet bistînin ji me hatin bêparkirin. Dîsa jî, me berdewam kir. Bi demê re, hejmar daket 60î, paşê daket 50î. Heke me berdewam bikira, em ê biçûna dibistana navîn, lîseyê û heta zanîngehê jî.” (35)

Ev mînak nîşan dide ku di bin şert û mercên zordar de jî, perwerde bi tevahî nehatiye rawestandî; hewl hatine dayîn ku bi rêya hevgirtinê modelên alternatîf werin pêşxistin. Lêbelê, kêmasiyên fîzîkî û zordariya dewletê ev hewldan dijwar kirine ku berdewam bike. Wekî din, dema ku zext li hundir li ser dibistanan dihat kirin, li derve celebê cûda ya propagandayê dihat meşandin. Axêverek vê rewşê wiha anî ziman:

33 Hevdîtina ku bi perwerdekar re hat kirin, 25.05.2025..

34 Hevdîtina ku bi xwendekar re hat kirin, 27.05.2025.

35 Hevdîtina ku bi perwerdekar re hat kirin, 27.05.2025.

"Dema ez li dibistanê bûm, ew ji Ewropayê re reklam dikirin û digotin, 'Kurd dikarin perwerde bibînin, ew rehet in.' Lê dibistanên me girtî bûn, û em neçar bûn ku li malê perwerde bibînin. Me her hefte li malbatekê perwrde didît. Zarok hînî dibistanên xwe bûbûn. Ew ji wan baxçeyan, ji wê atmosferê hatin derxistin û di nav çar dîwaran de hatin girtin." (36)

Dibistana Seretayî ya Ûveys Ana, ku di 16ê Îlona 2014an de li navçeya Geverê ya Colemêrgê vebû, ji aliyê hêzên operasyonên taybet ve hate mohr kirin.(37) Materyalên perwerdehiyê yên di avahiya dibistanê de di serdegirtinek wesayîten zirxî de hatin wêrankirin.(38)

Di cih de piştî vekirina wê, Dibistana Seretayî ya Ûveys Ana li Geverê ya Colemêrgê bi fermana Waliyê Colemêrgê hate mohr kirin. Xwendekar û malbatên wan mohr rakirin û dibistan ji nû ve vekirin. Bîst xwendekar û dê û bavên wan, ku gazî mamosteyên Kurdî-Derê kirin da ku ders bidin, dîsa dest bi dersan kirin. Her wiha, dersên Kurdî di konê ku li Parka Kûltûrê ya li Taxa Kışla ya navçeyê hatibû danîn de dest pê kirin. Tevî ku du caran hate dorpêçkirin jî, dibistan piştî ku mohr ji aliyê dê û bav û xwendekaran ve hatin rakirin, berdewam kir.(39)Lêbelê, ev zext bi dawî nebûn û Dibistana Seretayî ya Ûveys Ana, digel du dibistanên din, di sala 2016an de hate girtin.

Dibistana Seretayî ya Berîvanê, mîna Dibistanên Seretayî yên Ferzad Kemanger û Ûveys Ana, heman pêvajoyên girtin û vekirinê jiyan û perwerdehiya li malê berdewam kirin. Lêbelê, piştî demekê, ev dibistan jî bi awayekî mayînde hate girtin. Dibistana Seretayî ya Berîvanê ji hêla tîmên operasyonên taybet ve hate mohrkirin; vê destwerdanê bi bandor mafê perwerdehiyê asteng kir. Li Cizîrê, piştî daxwazên domdar ên dêûbavan ji bo misogerkirina mafê perwerdehiyê yê zarokên xwe, xwendekar û mamosteyên wan ji bo berdewamkirina perwerdehiya xwe çûn holeke vala li pişt avahiya girtî. Ev hewldana ji bo berdewamiyê dikare wekî cureyek berxwedana çakker li dijî zilmê jî were hesibandin. (40)

Beşdarek rave dike ka ev pêvajo çawa pêş ket:

36 Hevdîtina ku bi perwerdekar re hat kirin, 25.05.2025.

37 Mührünüzü Tanımıyoruz, Anadili Hakkımızdır, bianet, <https://bianet.org/haber/muhrunuzu-tanimiyoruz-anadili-hakkimizdir-158540>

38 Komeleya Mafên Mirovan, Rapora Binpêkirinên Mafên Mirovan a 9 Mehên Pêşîn ên 2015an, Şaxa ÎHDyê ya Amedê, 2015

39 <https://firatnews.com/guncel/uveys-ana-okulu-ogrencileri-de-yasagi-tanimadi-32590>, ANF NEWS, Ûveys Ana Okulu öğrencileri de yasağı tanımadı, E.T: 02.01.2025. 16ê Îlona 2014an

40 <https://bianet.org/haber/muhrunuzu-tanimiyoruz-anadili-hakkimizdir-158540>

"Rojek piştî vekirina li Cizîrê, serdegirtinek çêbû. Dibistan bi 10 wesayitên leşkerî hate serdegirtin. Di sala duyemîn de, li hemû dibistanan bi tevahî 2,000 xwendekar hebûn. Sala yekem, mohr hatin şikandin. Sala sêyemîn, mohr bi awayekî mayînde hatin mohrkirin. Me dest bi pêşkêşkirina perwerdehiya li malê kir. Her çend Wan û çend deverên din demekê perwerdehiya li malê pêşkêş kirin jî, di demek kurt de ew hatin girtin, û tenê Amed ma ku perwerdehiya li malê pêşkêş bike." (41)

Dibistana Seretayî ya Alî Erel jî piştî demek kurt ji aliyê Waliyê Amedê ve hate mohrkirin, bi îdiaya ku "destûra vekirin û xebitandina karsaziyê" tune ye.(42) Dibistan piştî heyama heft rojan a ku di nameyek bi dîroka 28ê Mijdara 2015an de hatibû dayîn, berdewam kir û piştî dibistan hate mohrkirin.

Berevajî Dibistanên Azad ên din, Dibistana Seretayî ya Alî Erel di pêvajoyên girtinê de rêbazek çalaktir a çareseriyên qanûnî nîşan dide. Rêveberiya dibistanê di dema damezrandinê de hemî belgeyên pêwîst pêşkêşî Waliyê Amedê kir û "belgeya radestkirinê" ya nivîskî wergirt ku wergirtina belgeyan piştrast dike. Vê yekê ji bo dibistanê bingehek qanûnî peyda kir. Lêbelê, rayedaran di demek kurt de dibistan wekî "neqanûnî" îlan kirin û tu hincetek nivîskî pêşkêş nekirin.

Rêveberiya dibistanê mesele bir dadgehê, belgeya radestkirinê û dosyaya serlêdanê wekî bingehek yasayî bi kar anî. Serlêdanê teqez kir ku hemî hûrgulî, ji mûfredat û şert û mercên fîzîkî bigire heya gihîştina lênihêrîna tenduristiyê û pêlikên agir, bi tevahî hatine pêşkêş kirin, lê dibistan bêtî tu sedemê berbiçav hate girtin. Rêveberiyê armanc kir ku çareseriyek bi rêyên yasayî bigere ne ku bi çerxek dubare ya vebûn û girtinê.

Li dijî biryara girtinê, rêveberiya dibistanê, mamoste û xwendekaran bi berdewamkirina dersan li hewşa dibistanê, bêtaetîya sivîl kirin. (43) Mamoste Rênas Yılmaz diyar kir ku ev sazî, ku zarok lê bi zimanê xwe yê dayikê perwerde digirtin, bi neqanûnî hate girtin. Midûr Adil Ercan diyar kir ku hevahengiya girtinê bi 21ê Sibatê, Roja Zimanê Dayikê ya Navneteweyî re, ne tesaduf e, û teqez kir ku ew ê dev ji zimanê xwe yê Kurdî û nasnameya xwe ya çandî bernedin.

41 Hevdîtina ku bi perwerdekar re hat kirin, 07.08.2025

42 Kürtçe Eğitim Veren Okul, Dünya Anadili Günü'nde Kapatıldı, Evrensel, 22ê Sibata 2016an, <https://www.evrensel.net/haber/273153/kurtce-egitim-veren-okul-dunya-anadili-gununde-kapatildi>.

43 Bahçede Ders Başı, Evrensel, https://www.evrensel.net/haber/273833/bahcede-ders-bas_, Dîroka Rag_hanê: 29.02.2025

Wekî din, ji bo girtina dibistanê pêvajoyên qanûnî hatine destpêkirin, û serlêdanek li Dadgeha Îdarî ya Zyemîn a Amedê hatiye kirin. (44)

Piştî girtina dibistanê, hem di asta herêmî û hem jî di asta navneteweyî de înisîyatîf hatin destpêkirin. Ji bo dibistana ku lê Sibata 2016'an de hat girtin di 23ê Hezîrana 2016an de ji bo dibistanê serlêdanek ji Dadgeha Îdarî re hat kirin. Lê belê, doz di 27ê Nîsana 2017an de hate betalkirin. Serlêdanên paşê li Dadgeha Îstînafê, Şûraya Dewletê û Dadgeha Destûrî bêencam man. Piştî qedandina rêyên hiqûqî yên navxweyî, di 23ê Îlona 2020an de serî li Dadgeha Mafên Mirovan a Ewropayê (DMME) hate dayîn. (45)

2.2. Pêşdibistana Zarokistanê

Zarokistan saziyên pêşeng in ku armanc dikin zarokên Kurd bi zimanê xwe yê dayikê perwerde bibin, bi bikaranîna nêzîkatiyên pedagojîk ên wekhev û azadîxwaz. Ev navendên lênêrîna rojane, ku piştî hilbijartinên herêmî yên 2014an di nav Şaredariya Bajarê Mezin a Amedê de hatine damezrandin, ne tenê wekî saziyên perwerdehiya zarokatiya zû, lê di heman demê de wekî modelê ji bo vejandina civakî jî hatine sêwirandin.

Nêzîkî 700 zarok li Zarokistanan perwerde digirtin. Li gorî daneyên beşdarên, sê yek ji van zarokan zarokên karmendên şaredariyê, sê yek ji malbatên çîna navîn û sê yeka mayî jî ji malbatên xizan bûn. Zarokên ji malbatên xizan perwerdehiya belaş digirtin, di heman demê de karmendên şaredariyê %60ê xercê didan, û malbatên din jî tevahiya mîqdarê didan. Lêbelê, ev xerc sê yek ji xercên navendên lênêrîna rojane yên din ên li bajêr bû. Dijwariya daxwazê nîşan da ku her çend kapasîte bigihîje 7,000 kesan jî, dîsa jî potansiyela pêkanîna vê hewcedariyê heye. Hatiye diyarkirin ku daxwaza zêde ya malbatan ji bo van saziyan ne tenê ji ber faktorên aborî, lê di heman demê de ji ber faktorên wekî "perwerdehiya bi kalîte, xwarina rast, fêrbûna ziman, veguhestina çandî, civakîbûna zarokan bi hev re û perwerdekarên lênêrînê" jî tê. Bi rastî, xuya dike ku ev sazî ne tenê wekî navendên lênêrîna rojane, lê di heman demê de wekî nûnerên modelê nû ya perwerdehiya zarokatiya zû ya li ser bingeha edaleta civakî û wekheviya zimanî tene dîtin.

Berevajî pêşdibistanên heyî, Zarokistan li ser prensîbên perwerdehiya pirzimanî û beşdarbûnê tene avakirin, zarok di navenda pêvajoyên biryardanê de cih digirin. Li gorî beşdarekî, berî avakirinê, salekê xebat hate kirin da ku qadên dibistanê li gorî hewcedariyên zarokan werin adaptekirin, adaptasyona pedagojîk were misogerkirin, materyal werin peyda

44 Kürtçe Eğitim Veren Okul Kapatıldı, Nerina Azad, <https://nerinaazad2.com/tr/news/life/culture/kurtce-egitim->

45 Yek ji wan avakarên Dibistana Alî Erel, 06.04.2025

kirin û mamoste werin hilbijartin û perwerdekirin. Ji bo vê armancê, li Amedê avahiyên bi tesîsên fîzîkî yên bi kalîte hatin çêkirin.

Odeyên lîstîkê, ku berê tenê ji bo lînêrîna zarokan dihatin hesibandin, niha bi saziyên ku zarokan hêzdar dikin, mafên wan ên pêşketinê didin pêşiyê û pedagojiya beşdarbûnê didin ber çav, hatine guhertin. Ev veguherîn li ser bingeha xebata kolektîf û hevgirtina civakî di hemî pêvajoyan de, ji hilbijartina mamosteyan û sêwirana mufredatê bigire heya rêxistinkirina jîngehên perwerdehiyê û beşdariya dêûbavan, hatiye avakirin.

Di qonaxa damezrandinê de, armanc, hêvî û rêbazên saziyê bi rêya atolyeyan û civînên birêkûpêk bi beşdariya pisporên di vî warî de hatin nîqaş kirin. Di merasîma vekirinê de, hevşaredara wê demê Gultan Kışanak ji mamosteyan re axivî û got, "Em ne tenê li hêviyê ne ku hûn tenê navendek lînêrîna rojane bin ku zimanê Kurdî fêrî zarokan dike; em dixwazin hûn modelek perwerdehiyê pêş ve bibin ku Kurd pê serbilind bibin û ji bo cîhanê wekî modelek xizmet bike." Wê vîzyona saziyê wekî afirandina modelek nûjen li ser asta navneteweyî pênase kir.

Di pêvajoya wergirtina mamosteyan de, hemû namzed ji aliyê komîteyê perwerdehiyê ya ji pênc kesan ve li ser jêhatîbûna wan a ziman, ezmûna wan a pîşeyî, dîploma û nêzîkatiyên wan ên pedagojîk ên li ser zimanê Kurdî hatin nirxandin. Mamoste ji bo hînîkirina hem Kurmancî û hem jî Kirmanckî di nav saziyê de hatin wezîfedarkirin, û belavkirina zimanan li gorî profîla zimanê dayikê yê zarokan hate destnîşankirin.

Li şûna pêkanîna bernameyek pêşwext, pêvajoya sêwirana mûfredatê li ser pirsê "Em ji bo zarokên xwe çi cure perwerdehiyê dixwazin?" hate sekinandin. Di vê çarçoveyê de, gengaziya nêzîkatiya perwerdehiyê ya ku li herêma Kurdistanê tê pêşniyarkirin hate nîqaşkirin. Mamosteyan hate teqez kirin ku ew ê ne tenê fonksiyona saziya heyî biparêzin, lê di heman demê de bibin aktorên ku dê vê modelê li herêmên din ava bikin û berfireh bikin. Ev pêvajoya mamosteyan ku li navendên lînêrîna rojane yê taybet ên erzan perwerdehiya Tirkî didan veguherand kirdeyên veguherîna pedagojîk ên ku perwerdehiya bi zimanê dayikê peyda dikin.

Pêvajoya plansaziyê bi qonaxan, salane, mehane û heftane, hat kirin; bernameya her mehê di meha berî wê de hat amadekirin. Mamoste di komîteyên ji pênc heta şeş kesan pêk dihatin de hatin dabeşkirin, û nîqaşên li ser pêşxistina naverok û rêbazan bi rêkûpêk hatin lidarxistin. Ji ber kapasîteya hilberîna nivîskî ya bi Kurdî ya sînorkirî, mufredat bi Tirkî hat amadekirin da ku beşdariya mamosteyan hêsan bibe, lê perwerde û nîqaşên di navbera mamosteyan bi Kurdî hatin kirin.

Di tevahiya pêvajoyê de piştgiriya mentoriyê hat dayîn, û ji bo mamosteyên ku çavkaniyên teknîkî yên wan sînordar in (mînak, bikaranîna komputer û e-nameyê) jî perwerde hat dayîn. Di dawiya lêkolîna yek-salî de, bi qasî %30ê mufredatê hatibû bicîhkirin, kêmasî û zêdehî hatibûn nirxandin, û beşdarî û pêşniyar ji STKyan hatibûn wergirtin.

Lêbelê, di pratîkê de, rexne hatin kirin ku avahiya mufredatê, dişibihe ya dibistanên seretayî yên li Tirkîyeyê, qismî bi armanca afirandina hawîrdorek azadtir ji bo zarokan di perwerdehiya pêşdibistanê de nakok bû. Di bersiva van rexneyan de, bername û planên dersan ji nû ve hatin nirxandin, û pêwîstiya afirandina avahiyek nermtir a li gorî hewcedariyên zarokan hate teqez kirin.

Pêvajoya damezrandina Zarokistanan ji hêla lêkolîn û tecrûbeyên qadê yên li ser modelên perwerdehiya pîrzimanî ve hate amadekirin. Di vê çarçoveyê de, mufredatên ji welatên cûda (mînak, Fînlendiya, Kanada, Swîsre) hatin lêkolîn kirin, lê naveroka orîjînal li gorî rastiyên pedagojîk ên herêma Kurdistan hate pêş ve xistin.

Naveroka mufredatê bi piranî ji hêla beşdariyên dilxwazan ve di çarçoveya çavkaniyên berdest de hate sererastkirin. Tevî budceya sînorkirî, di hilberîna naverokê de rêbazên afirîner hatin pejirandin, û tecrûbeyên gelek înnîsyatîfên perwerdehiya alternatîf jî hatin bikaranîn. Çavkaniyên cûrbecûr, wekî ceribandina "Dibistana Bizinên Serhişk" a projeya "Dibistanek Din Mîmkun e" û beşdariyên ji Morî Hîva, weşanxaneyek zarokan a Kurd, di vê pêvajoyê de rolek girîng lîstin. Wekî din, çarçoveya pedagojîk bi beşdariyên nivîskar û akademîsyenên Kurd hate dewlemend kirin. Di vê çarçoveyê de, Zarokistan ne tenê wekî modelek dibistana cîhî, lê di heman demê de wekî hilgirên vîzyonek pedagojîk a alternatîf jî hatine fikirîn. (46)

Pêvajoya sazûmanîkirina Zarokistanan di destpêkê de wekî modelek girîng a giştî di bin xwedîtiya hikûmetên herêmî de şikil girt, lê bi demê re, polîtîkayên tepeserkerîna domdariya van saziyan xera kirin. Bi taybetî şahidiyên malbat û xebatkarên perwerdehiyê nîşan didin ku ev pêvajo ne tenê bi girtina qadên fîzîkî, lê di heman demê de bi hilweşandina destkeftiyên zimanî û pedagojîk jî sînordar bû. Beşdarek vê rewşê wiha rave kir:

46 Hevdîtina ku bi perwerdekar re hat kirin, 08.12.2024

“Zarokistan di bin Şaredariya Bajarê Mezin de bû; du heb hebûn. Xalxalok aîdî Şaredariya Peyasê bû. Em dê û bav li Zarokistanê bûn. Dema ku Zarokistan bi tayînkirina qeyûmekî ji bo şaredariyê bi bandor hate tasfiyekirin, navê wê qet nehat xwarê; lêbelê, du ji sêyan mamosteyan ji kar hatin avêtin. Nêzîkî 150-160 ji 180 zarokan ji dibistanê hatin avêtin. Ev ji bo navenda lênêrîna rojane ya li navenda bajarê me jî rast bû. Yek ji 400 Evleran jî hebû. Hin kesan berdewam kirin ku zarokên xwe bişînin wir. Lêbelê, xizmetên bi zimanê dayikê li wê herêmê bi bandor bi dawî bûn.” (47)

Zarokistan piştî tayînkirina qeyûman ji bo rêveberiyên herêmî neçar man ku xebatên xwe rawestînin. Ev pêşketin hem ji hêla civaka Kurd û hem jî ji hêla kesên ku ji bo cihêrengî û wekheviyê di perwerdehiyê de parêzvaniyê dikin ve wekî windakirinek girîng a mafan di çarçoveya mafên zarokan û derfetên wekhev di perwerdehiyê de hate dîtin.

Tevlîbûna kesên ku di warê zimanê dayikê û perwerdehiya pirzimanî de xebata wan a demdirêj heye di damezrandina Zarokistanan de misoger kir ku ev sazî bi perspektîfek xurt werin şekilkirin. Di sala 2014an de, bi biryara Şaredariya Bajarê Mezin a Amedê ya ji bo girtina rolek çalaktir di polîtîkayên ziman de, aktorên xwedî tecrûbeyên akademîk û pisporiya qadê di pêvajoyê de hatin tevlikirin. Di bin serokatiya Gultan Kışanak û Fırat Anlı de, ku wê demê hevşaredar bûn, armanc ew bû ku perwerdehiya pêşdibistanê bi awayekî ku jiyana jinan hêsantir bike were peyda kirin. Rastiya ku şaredarî xwedî desthilata qanûnî ne ku tenê pêşdibistanan ava bikin, di şekildana çarçoveya avahîsaziyê ya projeyê de wekî hêmanek sereke xizmet kir. (48)

Her çend berê jî ceribandînen bi vî rengî hebûn jî (mînak, Baxçeyên Zarokan), di vê serdema nû de modelek sistematîktir pêş ket, hem bi binesaziyek akademîk a baş amadekirî û hem jî bi baldarîyek hûr li ser avahiya pedagojîk. Projeya Zarokistanê piştî salek amadekarî û lêkolînê di navbera Îlon û Hezîranê de dest bi xebatê kir. Lêbelê, demek kurt piştî destpêkirina wê, pêvajoya perwerdehiyê bi tayînkirina qeyûm di Cotmehê de hate sekinandin.

47 Hevdîtina ku bi perwerdekar re hat kirin, 08.04.2025

48 Hevdîtina ku bi perwerdekar re hat kirin, 02.01.2025

Beşdarrek, li ser tecrûbeya xwe, Zarokistanan bi modelên bi vî rengî yên ku li bajarên Ewropî dixebitin re berawird kir. Mînakî, saziya "Yekmal" li Berlînê, ku di sala 2014an de hate damezrandin û hîn jî dixebite, perwerdehiya pêşdibistanê ya bi Kurdî-Almanî tê dayîn, ku ji hêla şaredariyê ve tê fiyans kirin. Her weha saziyên ku ji hêla rêxistinên civaka sîvîl ve têne rêvebirin û ji hêla dewletê ve têne piştgirî kirin hene. (49)

Beşdarvanek, dema ku derketina holê ya Zarokistanan nirxand, diyar kir ku ev sazî ne tenê projeyek bûn, lê berhema têkoşînên ku şopek kûr li ser bîra gel hiştin. Her wiha destnîşan kir ku ev tecrûbe, her çend kurt be jî, bandorek kûr li ser bajar û malbatan kir, û nîşan da ku perwerdehiya bi zimanê dayikê pêdiviyek civakî ya bingeîn e:

“Ne ji ber ku em hûndir de bûn, lê wekî ku dibêjin, bi pêvajoyê dest pê kir û bi pêvajoyê bi dawî bû; berî ku ew pêvajo bigihîje wê astê, gelek kes berdêlên bêhempa hebûn ku bidin. Zarokistan li ser van hemî berdêl û têkoşinan hatin avakirin. Em jî, bi tesadûfî, karker û aktorên wê serdemê bûn. Me evyek bi malbat û mamosteyan re dît: ev çiqas pêwîst bû. Ew ji gotinên siyasî wêdetir diçe; ew hewcedariyek e. Hebûna cihên ku ew dikarin bi zimanê xwe yê zikmakî perwerdehiyê bibînin û xwe rehet hîs bikin pir bi qîmet e. Divê şaredarî bi rastî vê yekê bikin. Şaredariyên Kurd jî vê yekê haydar bûn. Wê demê, em bi Şaredariyên Vêranşar û Mêrdînê re di têkiliyê de bûn. Em nekarîn bi Wanê re têkilî daynin, lê heke me pênc salan bi wan re bixebitiya, dikaribû pir cûda biçûya. Lê heta wê salê jî bandor hebû. Bandor li bajêr kir, bandor li ser cureyê hewcedariyê kir ku ew pêk anî. Lê em nizanin ka çiqas bandor li zarokan kiriye. Xwezî çend lêkolînerên me, wê demê li ser vê yekê lêkolîn bikirana. Bê guman, perwerdekarên me raporên pêşveçûnê amade dikirin, lê ji perspektîfek derve ve, gengaz bû ku pêşveçûna zimanê zarokan bi rêya testan bi berdewamî were şopandin - û gelek hene ku warên wekî pêşkeftina civakî, hestiyarî û zimannasî dişopînin. Destê me de ew tunbebûn; Xwezî hebûya. Ew tovek pir girîng bû ji hêla bandora xwe li ser malbat, mamoste û civakê ve. Dema ku pêvajoyên nû derkevin holê, ew ê hîn xurttir bibe; Daxwazek, hewcedariyek û hafîzayeke Kurdan ya wusa heye.” (50)

Tecrûbeya Zarokistanê nîşan da ku edaleta çakker dikare bi rêya perwerdeyê were bicîhanîn; wê nîşan da ku mafê gelê bindest ê jiyana bi zimanê xwe yê dayikê dikare bi çavên zarokan ji nû ve were avakirin. Ji ber vê yekê, girîng e ku ev ceribandîn di her destpêşxeriyek perwerdehiyê ya nû de ku îro tê kirin were bîranîn, berdewam kirin û bêtir were xurt kirin.

49 Hevdîtina ku bi perwerdekar re hat kirin, 02.01.2025

50 Hevdîtina ku bi perwerdekar re hat kirin, 02.01.2025

Tevî kêmasiyên binesaziyê, zextên siyasî û sîordarkirina çavkaniyan, wan di demek kurt de bandorek girîng kiriye. Di encamê de, Zarokistan ne tenê ji bo zarokên Kurd cîhên perwerdehiyê yên alternatîf peyda dikin, lê di heman demê de helwestek girîng li ser ziman, çand û nasnameyê nîşan didin. Tevî girtina wan, îdeal û felsefeya perwerdehiyê ya van dibistanan ji bo gelek kesan çavkaniya îlhamê dimînin. Di demên dawî de, bi rakirina şaredariyan ji wesayetan, vekirina van sazîyan hate dîtin.

2.3. Pêşdibistana Zimzimê

Pêşdibistana Zimzimê ku di sala 2017an de li Amedê hate damezrandin, ji hêla perwerdekarên ku li navendên lênêrîna zarokan ên şaredariyê (Zarokistan û Xalxalok) dixebitîn û dêûbavên ku zarokên wan di bin bandora van sazîyan de mane ve hate damezrandin, da ku valahiya avahîsaziyê ya ku ji ber girtina van navendên lênêrîna zarokan (Zarokistan û Xalxalok) ji hêla qeyûmên dewletê ve maye tijî bikin. Avakirina Zimzimê dikare wekî mînakê berbiçav a nêzîkatiyek beşdar û navendî ya perwerdehiyê ya ji bo zarokan were hesibandin.

Li gorî beşdarvanekî, navê dibistanê bi pirsîna ji zarokan û li gorî pêşniyarên wan hatiye destnîşankirin, û bi vî awayî navê "Zimzim" derketiye holê. Zarokan bi awayekî çalak beşdarî hemû pêvajoyên biryardanê bûne, di nav de reng û sêwirana dibistanê jî. Beşdarvan teqez kir ku ev pêşdibistan hem ji bo zarokan hem jî ji bo dêûbavan cîhek e, û ji bo temendirêjiya wê pir girîng e ku dêûbav bi vî rengî hîs bikin. Beşdariya çalak a zarokan di pêvajoya biryardanê ya li Zimzimê de girîng e; nerîn û tercîhên wan bandor li faktorên wekî navê dibistanê, rengê dîwarên wê û naveroka çalakiyên rojane kirine.⁽⁵¹⁾

Ev rêbaz nîşan dide ku zarok ne tenê di pêvajoya perwerdehiyê de, lê di avakirina qadê de jî wekî mijar têne bicihkirin, û di pêvajoyên biryardanê de rolek çalak digirin ser xwe. Zimzim li ser modelek rêxistinî ya ne-hiyerarşik hate damezrandin. Rastiya ku navenda lênêrîna rojane bi beşdariya rasterast a zarokan ve tê şêkilkirin, bûye hêmanek diyarker a rêbaza wê ya pedagojîk û avahiya rêveberiyê.

51 Hevdîtina ku bi perwerdekar re hat kirin, 19.03.2025

Zimzim, dema ku ji tecrûbeyên berê îlhamê digire, avahiyek pedagojîk a bêhempa pêşxistiye. Saziyê bernameyek hîbrîd pêşxistiye ku ji paradîgmayên perwerdehiyê yên alternatîf ên wekî modela Dibistanek Din Mimkun e (BBOM) û rêbaza Reggîo Emîlîa îlham girtiye:

"Li Zarokistanê jixwe pêşnûnameyek bû. Gava ku berdewamiya wê çêbû, me pê berdewam kir, lê me ew guherand. Me formatên din jî lê zêde kirin. Divê ew xêza bingehe jî bo xelkê Zarokistanê cuda be. Me hinekî ji bernameya Dibistaneke din mûmkîn e tevî kir, digel hêmanên ji Reggîo Emîliou, tê de cih girt û tiştek nû afirand. Ew hinekî hîbrîd e. Me bernameyek pêşxistiye ku bêtir bi xwezayê ve girêdayî ye, piraniya rojê li derve derbas dike û ji bo têkiliyên zarokan vekirîtir e."
(52)

Pêkhatiya cîhî ya dibistanê jî wekî modelek perwerdehiyê ya alternatîf derdikeve pêş. Di van kreşên ku ji 2 vîllayan pêk tê û bi şêweya malê de, zarokan di hawîrdorek ne-hiyerarşik de perwerde digirtin. Wan modelek perwerdehiyê ya li ser bingeha lîstîkê, bê îqtîdar û subjektîf, ku bi xwezayê ve girêdayî ye, pejirandin. Pratîkên Zimzimê di warê pêşxistina helwestên rexneyî yên zarokan li hember desthilatdariyê, hişmendiya wan a li ser ajansê û berfirehkirina azadiya wan de feydeyên girîng bi xwe re anîne:

"Li gorî nîrxandinên dêûbavên din, em dikarin bibêjin ku çalakiyên afirîner ên zarokan, bûna wan a kesên azadtir û paşguhkirina wan a ji bo desthilatdariyê. Me dît ku em di pêşgirtina li hebûna desthilatdariyê û pêşgirtina li dîtina vê yekê jî hêla zarokan ve serkeftî bûne." (53)

Bandora perwerdehiya li ser bingeha zimanê dayikê di pêşveçûna zarok de bi çavdêriyan jî tê piştgirîkirin:

"Heke em li zarokê xwe binêrin, dema ku dest bi dibistanê kir, bi rastî jî desthilatdarî nas nedikir û nerazîbûn nîşan dida. Bi axaftina bi Kurdî, xwe gihand mamosteyê xwe. Ji ber ku mamosteyê wî bi Kurdî pê re diaxivî, wî qebûl kir ku di polê de bimîne û li wir dibistanê berdewam kir." (54)

52 Hevdîtina ku bi perwerdekar re hat kirin, 08.12.2024

53 Hevdîtina ku bi perwerdekar re hat kirin, 19.03.2025

54 Hevdîtina ku bi dêûbav re hat kirin, 20.03.2025

Heyama heşt salan a Zimzimê (2017–2025) wekî mînamek domdar a hevgirtina civakî, înisyatîfên dêûbavan û nêzîkatiyên perwerdehiyê yên alternatîf xizmet kir. Lêbelê, di sala 2025an de, bi vegera şaredariyan piştî hîlbijartinên herêmî, çalakiyên Zimzimê li herêma Zarokistanê hatin rawestandî û ji nû ve dest pê kirin.

Di encamê de, modela Zimzimê nêzîkatiyek perwerdehiya pêşdibistanê pêşkêş dike ku beşdariya zarokan dide pêş, perwerdehiya pirzimanî dixê nav xwe û bi têkiliyên bi saziyên herêmî re têkiliyên civakî xurt dike. Zarokên ku ji Zimzimê der diçin wekî bêtir xwebawer, afirîner û kêmtir hesas li hember desthilatdariyê hatine pênasekirin. Nirxandinên ji malbatan teqez li ser afirîneriya zarokan di çalakiyên hunerî, pêşkeftina ziman û jêhatîbûnên civakî de kirin.

3. MUFREDAT LI DIBISTANÊN AZAD Û SAZIYÊN PÊŞDIBISTANÊN YÊN ALTERNATÎF

Ji ber ku piştî serdegirtinên li ser Dibistanên Azad, bernamêya xwendinê negihîştibû ber destê xwendekaran, berhevkirinek bernamêya xwendinê bi giranî li ser bingeha agahiyên ku ji hêla mamoste, xwendekar û dêûbavan ve bi devkî hatine dayîn, hat kirin. Perwerdekarek rave kir ku bernamêya xwendinê ya van dibistanan çawa hatiye pêşxistin:

“Me li seranserê cîhanê lêkolîn kir. Axir, ev armanca sereke ya Koma Polîtîkaya Perwerdehiyê bû. Evkom ji mamosteyên ku rasterast bi hawîrdora dibistanê re ne eleqedar bûn pêk dihat. Mirovên ji deverên cûda û bi perspektîfên cûda hatin cem hev. Pêrgalên perwerdehiyê yên alternatîf li çaraliyê cîhanê dişibin hev. Pêşî, me pergala perwerdehiyê yên dewletparêz li çaraliyê cîhanê lêkolîn kirin. Dûv re, me modelên perwerdehiyê yên alternatîf ên ku di bersiva van pergalan de hatine pêşxistin lêkolîn kirin. Dûv re, me lêkolînek kir ku pirsar “Divê li vê erdnîgariyê çi hebe?” pirsê. Ev lêkolînek bû ku du sê salan dom kir.” (55)

Mufredata ku di van dibistanan de hatiye pêşxistin, bi awayekî ku bi zanebûn xwe ji dibistanên fermî yên dewletê cuda bike, hatiye sêwirandin. Bernamêyê prensîba bingeîn a pêşgirtina ji nû ve hilberandina kodên otorîter, neteweperest û zayendperest pejirand; li

55 Hevdîtina ku perwerdekar re hat kirin, 17.04.2025

şûna wê, ew li dora hesasiyeta ekolojîk, wekheviya zayendî û pirrengiya çandî hatiye avakirin. Naverok û rêbazên pedagojîk ji nû ve hatine çêkirin da ku xwendekaran bi nîrxên vekirî ji bo cihêrengiyê, rexnegir û azadîxwaz ve girêbidin.

Yek ji hêmanên cihêreng ên mufredatê modela **"ji nêz ber bi dûrahiyê ve fêrbûna pirzimanî"** ye. Mufredat hemû mijarên sereke yên dibistanê bi zimanê Kurdî pêşkêş dike; zimanên têkildar (tirkî, erebî, suryanî, ermenî) ji pola duyemîn dest pê dikin û zimanên dûr (fransî, almanî, îngilîzî) ji sala sêyemîn dest pê dikin. Bi zanîna ku zarokatiya zû serdemek krîtîk e ji bo fêrbûna ziman, pêşdibistan di navenda vê pêvajoyê de cih digirin. Ev rêbaz ne tenê potansiyela zarokan vedike ku di demek kurt de ji yekî zêdetir zimanî fêr bibin, lê di heman demê de alternatîfek ji bo avahiya saziyên pêşdibistanê yên heyî yên ku li ser asîmîlasyonê disekinin pêşkêş dike. Ev avahî, ku bi berçavgirtina belavbûna bikaranîna zimanê dayikê di malan de hatiye sêwirandin, pirzimanî hem wekî destkeftiyek takekesî û hem jî wekî destkeftiyek civakî dibîne.

Ev rêbaza bitebeqe dihêle ku xwendekar repertuarên xwe yên zimanî li gorî rîtmên pêşveçûna xwe ya nasnameyî hêdî hêdî berfireh bikin; ew her weha hiyerarşiyên zimanî berevajî dike, û bingeha akademîk a bihêz a ku di zimanê wan ê dayikê de hatiye damezrandin diparêze.

Yek ji mamosteyên ku ev model di qadê de bicîh aniye vê çarçoveya pedagojîk wiha vedibêje:

***"Armanca me ew bû ku em tevahiya avahiyê, ji avahiyên dibistanê bigire heya sêwirana polê veguherînin, di heman demê de zarokan di zimanê wan ê dayikê de jî hêzdar bikin. Hînkirina ziman ji nêzîk heya dûr di vê veguherînê de navendî bû, ku zarokek bi zimanên cûda re di 7-8 salan de dirêj kir û zimanê wan ê dayikê ewle kir."* (56)**

Yek ji taybetmendiyên herî girîng ên van dibistanan hebûna meclîsên zarokan e, ji bilî meclîsên malbatê. Ev encumen dihêlin ku zarok pirsgrîkên xwe çareser bikin. Vê yekê rê li ber pêşketineke girîng di xweseriyê de vekirîye. Hevpeyvînên me bi mamosteyan re jî eşkere kirin ku zarok çawa bi awayekî çalak beşdarî van encumenan dibin.

56 Hevdîtina ku bi perwerdekar re hat kirin, 26.02.2025.

Xwendekarek tecrûbeya xwe ya dibistanê wiha vedibêje:

“Me roja Înê heftane civînên xwe li dar dixistin. Meclîseke me hebû. Di vê meclîsê de, me nîqaş dikir ka me çi kiriye, em ê çi bikin, em dixwazin bibin çi, gelo kêmasiyên me hene, û heke hebîn, em çawa dikarin wan çareser bikin. Dibe ku ev gotina min a êşkere ji vir tê. Ji ber ku li vir, wan ji zarokatiyê ve fêrî me kirin: daxwazên xwe bibêjin, wan bibêjin da ku yên din jî bizanin. Ew ji me dipirsîn ka em dixwazin bibin çi, û ew li gorî wê plan dikin. Û dema ku em diketin kamilbûnê, Reveber (mamosteyên berpirsiyarê xwendekaran) hebûn ku bi taybetî bi me re eleqedar dibûn. Mînakî, mamosteyên taybet bi taybetî ji bo me keçan dihatin girtin. Ev di dema reglê de, çawa divê em li hember kuran tevbigerin, û hwd. Yan jî, ji ber ku me wê demê pir xwêdan dida, tevî pedan deodorant didan me. Niha ku em mezin bûn, ji me re digotin ka em çawa bi mirovan re biaxivin û çawa tevbigerin. Ji ber ku em diçûn dibistanên Kurdî, divabû em bi helwest, tevger û axaftina xwe nîşanî vivakê bidin. Herî zêde jî me li ser vê yekê perwerde dît. Wan her tişt fêrî me kirin, di nav de li ku derê biaxivin, çawa tevbigerin û çawa ji çewisandinê dûr bisekinin. Mamosteyên me dihatin û pirtûkên ku dixwendin bi me re parve dikirin, û em gelek tiştan ji wan fêr dibûn, têgihîştin bi dest dixistin. Ji ber ku wan ji zarokatiyê ve her gav qîmet didan ramanên me, me hêdî hêdî dest pê kir ku yên xwe bidin pêş û ramanên neyînî yên di civakê de, an jî, awayê ku civak li me dinihêrî, kêr bikin...” (57)

Li Dibistanên Azad, hewl hat dayîn ku avahiyek were avakirin ku berpirsiyariyê ne tenê ji bo zarokan, lê di heman demê de ji bo malbatan û civakên herêmî jî veke. Pêvajoya perwerdehiyê bi polê ve sînordar nebû; ew bi beşdariya civakê bi rêya meclîsên malbatî, piştgiriya dilxwazan û mekanîzmayên biryargirtinê yên hevpar ve hate şekilkirin. Lêbelê, zextên zêde bi demê re fonksiyona tevahî ya vê avahiyê qels kir, ne tenê dersan lê di heman demê de zirar da têkiliyên di nav civakê de û bingeha fêrbûna hevkar jî. Tê ragihandin ku di dema hebûna dibistanê de, encumenên malbatî bi rêkûpêk xebitîn, û mamoste, karmend û avahiya polê saxlem man. Lêbelê, girtina dibistanê bû sedema valahiyek di perwerdehiyê de ji bo çend mehan. Her çend perwerde paşê veguhezt malan jî, avahiya sazûmanî hate hilweşandin, û mekanîzmayên hevrêziya îdarî nefonksiyonel bûn. Dersên li malê bi çavkaniyên sînorkirî û hewldanên takekesî hatin domandin.

57 Hevdîtina ku bi xwendekar re hat kirin, 27.05.2025

Di perwerdehiya pêşdibistanê de, şiyana ragihandinê bi zimanê dayikê ji bo pêşveçûna zarokan pir girîng e. Lêbelê, ji ber ku mafê perwerdehiya bi zimanê Kurdî nayê naskirin, hebûna pêşdibistanên wekî Zarokistan, Zimzim, û Xalxalok ji bo Dibistanên Azad bi taybetî girîng bûye. Ev ji ber ku ev zarok gihîştina pêşdibistanan dikarin li wir zimanê xwe yê dayikê li kêleka zimanên din bi kar bînin, ev yek dihêle ku ew bêtir ku zimanê xwe yê dayikê di nav pergalê de winda bikin, derbasî asta din a dibistanê bibin.

Zaroksistan ne tenê bi nêzîkatiya xwe ya perwerdehiyê, lê di heman demê de bi hevkarîyên xwe yên civakî jî têne zanîn. Ev dibistan bi hevkarîya bi saziyên din ên li bajêr re beşdarî pêşkeftina civakî û çandî ya zarokan dibin. Mînakî, klûbên werzîşê yên wekî Amedspor derfetên werzîşê ji zarokan re peyda dikin, di heman demê de Şanoya Bajêr a Amedê listikan pêşkêş dike û zarokan beşdarî çalakîyên çandî dike. Hevkarîyên bi vî rengî rêxistinîrî têkiliya zarok bi hawîrdora wan a civakî re xurt dike û pêvajoya fêrbûnê civakîtir dike.

Di pêşxistina mufredata Zarokistanê de, bernamêyên perwerdehiya pêşdibistanê yên welatên wekî Kanada, Swîsre û Fînlândiyayê hatin lêkolînkirin, bi taybetî li ser pratîkên li parêzgehên Kanadayî yên Ontarîo û Albertayê. Mufredata ku li Tirkîyeyê di salên 2011-2012an de hatiye sererastkirin jî di qonaxên dawîn de qismî hate referans kirin. Lêbelê, ev model li gorî rastîyên civakî û zimanî yên herêmî jî nû ve hatin şîrovekirin. Ji ber ku mamoste dê bi mamosteyên ku ji zimanên xwe yên dayikê dûr ketine û di vî warî de perwerdehiya fermî nedîtine re bixebitin, di pêvajoya pêşxistina bernamêyê de dezavantaj û hewcedarî bi zelalî hatin destnîşankirin.(58)

Li şûna pêkanîna bernamêyek amade, pêvajoya sêwirana mufredatê li ser pîrsa "Em ji bo zarokên xwe çi cure perwerdehiyê dixwazin?" sekinî. Di vê çarçoveyê de, sepandina rêbaza perwerdehiyê ya ku li herêma Kurdan tê pêşniyar kirin hate nîqaş kirin. Mamosteyan teqez kirin ku ew ê ne tenê fonksiyona saziya heyî biparêzin, lê di heman demê de bibin aktorên ku dê vê modelê di pêşerojê de li herêmên din ava bikin û berfireh bikin.

Dema ku Dibistanên Azad û pêşdibistanên Zarokistan û Zimzimê hatin vekolan, nîşan dide ku di navenda mufredatê de zarok hene û avakirina têkiliyên xurt bi malbat, civak û mamosteyan re tê bicîhanîn. Lêkolîneke li ser modela perwerdehiyê ya Reggîo Emîlîa, ku hevpeyvînek ku di damezrandina Zimzimê de beşdar bû got ku wan di mufredatê de bi kar anîye, nîşan dide ka çawa fonksiyona avahiyên damezrandî bi vê nêzîkatiyê re li hev dike.

58 Hevdîtina ku bi perwerdekar re hat kirin, 17.04.2025.

Taybetmendiyên sereke yên vê modelê ev in:

- Zarok wek mijarên çalak têne dîtin: Zarok ne wergirên pasîf ên agahiyê ne, lê belê keşîfker, pîrsker in û bi awayekî çalak beşdarî pêvajoya fêrbûnê dibin.
- Perwerdehiya beşdar: Hevkariyek xurt di navbera mamoste, dêûbav û zarokan de heye. Malbat di vê pêvajoyê de aktorên girîng in.
- Avahiya demokratîk: Zarok di pêvajoyên biryardanê de ji xwedî gotin in.
- Jîngeh wek mamosteyê sêyemîn: Sêwirana cihan, materyalên ku têne bikaranîn û jîngeha fêrbûnê hemî beşek ji pedagojiyê ne. Ew ji bo teşwîqkirina meraqa zarokan û teşwîqkirina lêgerînê hatine çêkirin.
- Huner û azadiya derbirînê: Zarok têne teşwîq kirin ku xwe bi awayên cûda (xêzkirin, lîstin, muzîk, drama, hwd.) îfade bikin. Ev bûye sedem ku modela wekî nêzîkatiya "sed ziman" were binavkirin. (59)

Ev modela wekî yek ji rêbazên perwerdehiya pêşdibistanê yên herî nûjen li cîhanê tê hesibandin û di warê rêveberiya beşdar û demokratîk û navendîbûna zarokan de bi tecrûbeyên perwerdehiya alternatîf ên wekî Zarokistan û yên bi heman rengî re paralelên wekhev parve dike.

Mufredata fermî li Tirkiyeyê ji hêla Wezareta Perwerdehiya Neteweyî ve bi navendî tê amadekirin û li seranserê welêt tê bicîhkirin. Mufredat bi giranî ji hêla yekîtiya neteweyî û zimanê fermî, Tirkî, ve tê şêkil kirin û li ser nêzîkatiyek yekgirtî ye. Ji ber vê yekê, rexne hene ku çand û zimanên cûda di perwerdehiyê de bi têra xwe nayên temsîl kirin. Her çend di salên dawî de hin nûvekirin di mufredatê de hatine kirin jî, naverok bi giranî navendî, li ser îmtîhanê ye û li ser veguhestina zanînê ye, ku di warê ramana rexnegir, fêrbûna beşdar û pîrzimanî de sînorkirinên girîng pêşkêş dike.

Her çend nûbûn pêkhatibin jî, ev nûbûn, ku pir caran ji hêla têgihîştineke olî ya navendî ve hatine avakirin, di heman demê de çavkaniyek cudakariyê jî afirandine. Pîrsgirêkek din a girîng rêzîknameyên dawî ne ku zarokan di rewşa karker de danîne. Bi rastî, mirin ji ber van rêzîknameyan çêbûne, ji ber ku zarok neçarî karên xeternak û dijwar bûne. Tevî vê yekê, tu gav nehatine avêtin, û sererastkirinên pêwîst nehatine kirin. Dema ku van hemûyan tîne hesibandin, êşkere dibe ku bernameyek nû hewce ye.

59 Ziman Şêrîn e Zarokîstan Hêlîn e, Bernameya Fêrkirinê ya Kreş û Navenda Lênihêrîna Rojane ya Zarokîstanê ya Şaredariya Bajarê Mezin a Amedê, 2015-2016.

Nirxandina modelên perwerdehiyê yê alternatîf û çavdêriyên ku di dema pêkanînê û piştî wê de hatine kirin eşkere dike ku wan çiqas veguherînek civakî ya girîng afirandine, ku wekhevîparêzî û azadiyê dihewînin. Pêşveçûna wan, bi taybetî di warên jin, xweza û ekolojiyê de, bandorên erênî yê girîng ji bo pêşerojê digire.

Yek ji aliyên herî girîng û cihêreng ên bernameya xwendinê ya ku di dibistanên azad de dihat bicîhkirin, bikaranîna nermbûnê li gorî hewcedariyê bû. Heke di pratîkê de encamên erênî neyên bidestxistin, alternatîfek zû hate pêşxistin û bi yekî nû hate guheztin ku dê bibe sedema encamên erênîtir. Ev bû sedema bernameyek xwendinê ku ne hiyerarşiyek di navbera mamoste û xwendekar de afirand û ne jî armanc dikir ku ava bike. Balkişandina bi taybetî li ser hewcedariyên xwendekaran rê li ber bernameyek xwendinê vekir ku ji bo başkirina domdar vekirî be.

4. NÊZÎKATIYÊK JI BO MAFÊ ZIMANÊ DAYIKÊ Û MAFÊ PERWERDEHIYÊ BI ZIMANÊ DAYIKÊ JI PERSPEKTÎFA EDALETA SERERASTKIRINÊ

Dadmendiya çakker nêzîkahiyêke dadmendiye ye ku perwerdehî, dildarî û berpirsiyariya civakî ji nêzîkatiyên cezakirinê, dîrxistin û tolê bêhtir dide pêş, û pêşî li zirara ku mexdûran kişandiye û beşdariya çalak a sûcdar û civakê di pêvajoyê de digire.⁽⁶⁰⁾ Ev nêzîkatî ji cezakirina sûcdar wêdetir diçe; ew armanc dike ku zirara encam di asta civakî de baş bike. Bingeha dadmendiya çakker danûstandina civakî, têgihîştina hevbeş û pêvajoya ji nû ve avakirinê ye. ⁽⁶¹⁾

Li gorî vê nêzîkatiyê, astengkirina perwerdehiya bi zimanê dayikê divê wekî mekanîzmayek were hesibandin ku înkara çandî, asîmîlasyona zimanî û newekheviya bingehîn çêdike. Derxistina zimanê dayikê ji zimanê perwerdehiyê şiyana kesane ya îfadekirina hebûna xwe sînordar dike, pêşveçûna wan a xwe asteng dike û wan ji destpêkê ve marjînalîze dike.

Mafê perwerdehiyê bi zimanê dayikê ne tenê azadiya fêrbûna bi zimanê dayikê misoger dike, lê di heman demê de berdewamiya têkiliya kesane bi nasname, çand û aîdiyeta civakî ya xwe re jî misoger dike. Ev maf beşek yekgirtî ya mafê perwerdehiyê ye û her weha pêşşertek e ji bo bikaranîna bi bandor a gelek mafên din ên bingehîn ên mirovan.

60 Howard Zehr, *The Little Book of Restorative Justice*, Good Books, 2002.

61 John Braithwaite, *Restorative Justice and Responsive Regulation*, Oxford University Press, 2002

Lêbelê, ji bo gelek gelên li Tirkiyeyê, nemaze ji bo Kurdan, ev maf bi awayekî sistematîk tê înkarkirin, ku gihîştina kesan ne tenê ji bo perwerdehiyê, lê di heman demê de ji bo mafên din ên bingeîn ên wekî tenduristî, edalet û beşdarbûna di jiyana giştî de jî bi giranî asteng dike. Perwerdehiya bi zimanê dayikê bingeha beşdarbûna tevahî û wekhev di warên din ên mafan de, wekî tenduristî, edalet û xizmetên civakî ye. Di vê çarçoveyê de, nepêşkêşkirina perwerdehiyê bi zimanên ji bilî zimanê fermî encamên rasterast hene, wekî ku kes nekarin fîkarên xwe dema ku serî li pergala tenduristiyê didin, xwe di pêvajoyên qanûnî de îfade dikin, an jî bi bandor gihîştina xizmetên giştî dikin.

Derxistina zimanê dayikê ji jiyana giştî rasterast û nerasterast gihîştina perwerde, tenduristî, edalet, hilberîna çandî û bi awayekî berfirehtir, pêşkeftina mirovan sînordar dike. Ev ne tenê gihîştina kesan a mafên giştî, lê di heman demê de gihîştina nasnameya wan bi xwe jî asteng dike. Dadmendiya çakker ne tenê naskirina van derxistinên dîrokî û bingeê, lê di heman demê de çareserkirina zirarên ku ew li ser bingeha bîra civakî, berdewamiya çandî û telafîkirina kolektîf çêdikin jî hewce dike.

Ceribandina Dibistanên Azad jî bandorek sererastkirinê kiriye ji ber ku ew li gorî hêviyên raya giştî bû. Kurdên ku bi salan ji bo perwerdehiya bi zimanê dayikê têkoşîyan û hîn ji negihîştine vî mafî, di navbera 2014 û 2016an de çareseriyek pêş xistin. Her çend encama xwestî ji ber zext û astengiyan nehat bidestxistin jî, ev tecrûbe ji bo Kurdan xwedî girîngiyeke mezin e.

“Min serdana Mala Piştgiriya Perwerdehiyê li Wanê kir û min xebata dijwar a xelkê wir dît. Çavê mirov tijî dibe. Dema ku tu bi zarokan re diaxivî, tu hişmendiyeke bêhempa dibînî. Ne tenê fêrbûna Kurdî ye. Ev zarok cîhanê diguherînin. Veguherîneke bêhempa di malbatên van zarokan de jî diqewime. Ez pêvajoya mufredatê jî dizanim. Ez dizanim ku mamosteyên hevalên min bi rojan û mehan hema hema her projeya mufredatê ya demokratîk, li ser bingeha mafên mirovan, vekirîtir û li ser bingeha civakê li cîhanê vedikolin. Fînlenda mînakek ecêb e. Min şahidî kir ku civak çawa dikare jiyanê baştir bike, her çend dewlet tiştek peyda neke û destûrê bide şaredariyan ku bi înisyatîfa xwe bixebitin jî. Me êşeke mezin kişandiye, lê em gelekî ne ku xwedî şiyana dermankirina xemgîniya xwe ne.” (62)

62 Hevdîtina ku yek ji wan avakarên dibistanê re hatiye kirin, 06.04.2025.

Bi taybetî, bêparkirina zarokan ji mafê perwerdehiya bi zimanê dayikê tê wateya tepeserkirin, jêbirin û ji cîh derxistina nasnameyên takekesî û kolektîf. Zarokên Kurd, ku cara yekem li dibistanê bi Tirkî re rûbirû dimînin, ji bo adaptebûna bi pêvajoya perwerdehiyê re têdikoşin; ev yek zîrê dide xwebaweriya wan, hestek têkçûnê çêdike û dibe sedema dûrketina demdirêj. Ji perspektîfa edaleta çakker ve, divê bînpêkirinên mafên weha ne tenê di asta takekesî de, lê di heman demê de di çarçoveya trawmayên dîrokî yê civakan de jî werin nirxandin.

Di vê çarçoveyê de, piştgirîkirina perwerdehiya bi zimanê dayikê kevirê bingeîn e aştîya civakî, hemwelatîbûna wekhev, naskirina çandî û pêvajoya rûbirûbûna bi rastiyê re ye. Naskirin û xurtkirina mafên ziman yek ji gavên herî girîng e ber bi sererastkirina neheqiyên çandî yê berê ve. Her ziman di heman demê de hilgirê bîranînê, şewazek jiyanê û sergûzeştên civakê ye. Ragihana dêûbavekê jî piştgirî dide vê yekê:

“Pirsgirêka nasnameyê heye, û ji bervêyekê, me zarokên xwe şandin dibistanên ku zimanê Kurdî fêr dikin. Her çend em ji hela aborî ve nebaş bûn jî, me ji pêşerojê xem nedikir; me zarokên xwe şandin dibistanên ku bi zimanê dayikê wan perwerde dikirin da ku ew ji bo zarokên din bibin mînak û di pêşerojê de ji wan re mamosteyan perwerde bikin. Motîvasyona me ya sereke perwerdehiya bi zimanê dayikê bû. Her çi dibe bila bibe, em li malê bi tu zimanekî din naaxivin. Tevî ku em ji çavkaniyên derve Tirkî fêr dibin jî, zarokên me her du zimanan jî bi rehetî diaxivin. Ev helwest di heman demê de berxwedanek li dijî zilma li ser Kurdî ye. Em vê zilmê red dikin.” (63)

Ji bo gelê Kurd, sedsalên ku di bin dewleta netewe ya serdest de derbas bûne bi piranî bi paşguhkirin, zordarî û asîmîlasyona çandî ve hatine nîşankirin. Lêbelê, ev bêparbûna dîrokî ne tenê bermahiyek ji rabirdûyê ye; ew di polîtîkayên perwerdehiyê yê îroyîn, newekheviyên civakî û nebûna domdar a naskirina mafên zimanî de berdewam dike. Ji ber vê yekê, dadmendiya çakker ne tenê li ser rabirdûyê ye, lê di heman demê de li ser hîlbijartinên siyasî yê îroyîn û mîrateya ku ji bo pêşerojê were hiştin jî eleqedar e.

Hewldana beşdarvanek ji bo sererastkirina bînpêkirina mafên xwe bi rêya gihîştina zarokê xwe ya perwerdehiyê xwezaya girêdana civakî ya dadmendiya çakker nîşan dide:

63 Hevdîtina ku bi dêûbav re hatiye kirin, 21.07.2025.

“Ez zimanê xwe yê dayikê dixwazim, û min bi xwe jî kêmasiya wê dîtîye. Di sê salan de, perwerdehiya Tirkî de tenê tişteke fêr bûme. Lêbelê, heke hûn bi zimanê xwe yê dayikê bixwînin û bi axivin, hûn zûtir fêr dibin. Ji ber vê yekê ez zarokên xwe di şînim dibistanek bi zimanê Kurdî. Her du keçên min dema ku dest bi dibistanê kirin, neçar man ku biçin dibistanek dewletê ji ber ku dibistanên bi zimanê Kurdî tune bûn. Heke derfeta min hebûya, min ê bê guman wan bişanda dibistanek bi zimanê Kurdî. Lê tune bûn. Niha, yek ji keçên min diçe dibistanek bi zimanê Kurdî, û tevî kêmasiyên wê jî, ez qet poşman nabim. Ew bi zimanê xwe yê dayikê pir baş diaxive, û ev ji bo min tiştê herî girîng e. Navên Kurdî yên dersan ji wê fêr bûm. Vê yekê ez pir kêfxweş kirim; Ez ji wê gelek tiştan fêr dibim.” (64)

Dêûbavek din bandora dibistanên bi zimanê Kurdî li ser jiyana xwe wiha vedibêje:

“Bi saya zarokên xwe yên ku di van dibistanan de dixwînin, zimanê xwe yê zikmakî hîn bûm. Ez zewicîm û min bi hevîna xwe re dest bi axaftina bi Kurdî kir. Em hatin Amedê, û kesek hat û ji me re got ku dibistanên bi zimanê Kurdî vebûne. Wê demê, li Amedê du dibistan hebûn (Ferzad Kemanger û Alî Eren). Wê demê, ez pir kêfxweş bûm ku keça min dê ziman, çand û erdnîgariya xwe hîn bibe. Min zimanê xwe yê zikmakî nizanibû. Û min dixwest ku zarokên min biçin van dibistanan da ku ew bikaribin ziman û çanda xwe hîn bibin. Û gava ku ew fêr bûn, min fikirî, ew ê wê bidin zarokên xwe û ji bo nîfşên pêşerojê bidomînin. Ji ber vê yekê ez pir kêfxweş im ku min her du zarokên xwe şandin wir; Ez poşman nînim. Her çend dijarî hebûn jî, me dev jê berneda.” (65)

Beşdarvanekî din bal kişand ser aliyê civakî yê wê daxwaza mafan:

“Ez vê yekê ne tenê ji bo zarokên xwe dibêjim; divê hemû zarok bi zimanê xwe yê zikmakî perwerdehiyê bibînin, çanda xwe bijî û mafên xwe bixwazin. Keça min bi tena serê xwe di vê rêyê de naçe. Ew ji bo hemû zarokên din ên Kurd dimeşe. Em ji bo vekirina vê rêyê şer dikin. Ev mafê me ye, û em wê dixwazin.” (66)

Mafê perwerdehiyê bi zimanê dayikê, yek ji bînpêkirinên mafên herî kûr ên ku ji hêla Kurdan ve têne dîtin, dê di şert û mercên heyî de aştîya civakî ya rastîn bi naskirina tevahî ava bike. Ji vegotinan eşkere ye ku her çend nîfşê herî dawî vî mafî bi dest bixe jî, bi awayekî erênî bandor li nîfşên berê dibin. Dêûbav di van mînakên de xuya dikin ku ji ceribandînan zarokên xwe encaman derdixin.

64 Hevdîtina ku bi dêûbav re hatiye kirin, 22.07.2025

65 Hevdîtina ku bi dêûbav re hatiye kirin, 21.07.2025

66 Hevdîtina ku bi dêûbav re hatiye kirin, 23.07.2025

Kesekî ku di avakirina Dibistanên Azad de roleke çalak lîstîye, bandora erênî ya "Malên Piştigirîya Perwerdehiyê" û Dibistanên Azad ên ku ew paşê veguherandin wan li ser zarokan di dema pêvajoya perwerdehiya Kurdî de wiha vedibêje:

"Travmaya psîkolojîk a ku zarokên me ne tenê di perwerdeyê de, lê di jiyana civakî de jî dijîn, ji ber ku ji zimanê wan ê Kurdî derdikevin, xwe wekî cihê, cuda û bi gefa dûrxistinê re rûbirû dibînin, di wan de travmayê diafirîne. Vê serdemê heta radeyekê alîkariya zarokan kir ku ji vê trawmayê derbas bibin. Ev ji ber ku wan şahidiya axaftina bi Kurdî li deverên giştî yên li derveyî mala xwe kirin. Wan lîstikên Kurdî lîstin, stranên Kurdî gotin û dersên xwe bi Kurdî hîn bûn. "Malên Piştigirîya Perwerdehiyê" xizmetek wisa pêşkêş kirin. Di nav "Malên Piştigirîya Perwerdehiyê" de, ne tenê di perwerdehiyê de, lê di heman demê de ji bo xurtkirin û pêşxistina çalakî û jêhatîyên wan ên civakî jî çalakî hatin lidarxistin. Mînakî, ew çûn geştan, komên lîstikê ava kirin, lîstikên şanoyê organîze kirin, rojên xwendinê, rojên temaşekirina fîlman li dar xistin û bi hev re di koman de beşdarî çalakîyên cûrbecûr bûn. Ev ji bo pêşkeftina civakî ya zarokan pir sûdmend bû."

Van dibistanan ne tenê valahiya di perwerdeyê de tijî kirin, lê di heman demê de prensîba naskirin û sererastkirinê, ku aliyek bingeîn a edaleta sererastkirinê ye, jî xistin pratîkê. Di vî warî de, Dibistanên Azad ji bo bînpêkirinên mafên ku hem di asta takekesî û hem jî di asta kolektîf de têne jiyîn, cîhek sererastkirinê afirandin. Bi saya hewldanên hevkarîyê yên mamoste, malbat û aktorên herêmî, ev sazî li ser bingeha hevgirtina civakî tevî zilma dewletê ji nû ve hatin avakirin, û nîşan dan ka mekanîzmayên sererastkirinê çawa dikarin di nav civakê de werin avakirin. Bi vî rengî, edalet bi awayekî berbiçav di asta têkilî û çandî de hate bicîhanîn. Ev tekez di îfadeyên hestên kesên ku bi van dibistanan ve girêdayî ne de jî diyar e.

Di merasîma ku xwendekarên Ferzad Kemanger kartên xwe yên yekem wergirtin de, Gültan Kışanak, ku wê demê hevşaredara Şaredariya Bajarê Mezin a Dîyarbekirê bû, got, "Ev tenê destpêk e, gaveke yekem e. Ez bawer dikim ku ew ê mezin bibe û pêş bikeve. Em wekî nûnerên pîr ên polîtîkayên asîmîlasyonê li vir in. Lê pêşeroja me ya nîfşên nû ye ku polîtîkayên asîmîlasyonê têk birine, bi zimanê xwe yê zikmakî perwerde dibin û bi civak, gel û çanda xwe re entegre dibin." (67) Ev daxuyanî biryardariyek dîrokî û siyasî nîşan dide. Ev ezmûn nîşan didin ku civaka Kurd mafê perwerdehiyê bi zimanê xwe yê zikmakî wekî pêdivîyek û di heman

67 "İlk Kürtçe Karneler Verildi," T24, 23ê Çileya 2015an, <https://t24.com.tr/haber/ilk-kurtce-karneler-verildi,284786>.

demê de wekî bingehek bingeîn ji bo hebûna çandî û edaleta civakî dibîne. Dengvedana vê daxwazê ji hêla Kurdan ve jî li ser hişmendiya wan a ka ev maf çawa di dîrokê de hatiye tune kirin e.

Mafê perwerdehiyê bi zimanê dayikê di hin peymanan de ji bo civakên ku di wêjeya dewletê de wekî "kêmnetewe" têne dabeş kirin, cih girtiye; di vê çarçovê de, mirov karîne mafên xwe, her çend bi awayekî sînorkirî be jî, li gorî van rêzîknameyan bi kar bînin. Lêbelê, Kurd û hin civakên din qet ev maf bi dest nexistine. Beşdarvanek ramanên xwe li ser vê mijarê wiha anî ziman:

"Çûna zarokên me bo dibistanên bi zimanê Kurdî bandorek pir erênî li ser civakê kir. Evyek ji bo me jî pir baş bû. Xewnên zarokên me hebûn ku bibin bijîşk û mamosteyên bi zimanê Kurdî. Bê guman, ew xewn hatin şikandin. Em li vê herêmê dijîn, em yekgirtî ne. Mafê me yê zimanê zikmakî qedexe ye. Perwerdekirina zarokên me bi zimanê wan ê zikmakî, an jî wergirtina perwerdehiyê bi zimanê xwe yê zikmakî qedexe ye, lê Brîtanî û Ereba dikarin bi hêsanî zanîngehan vekin. Fransî dikarin zimanê xwe fêr bikin. Lê ji bo me Kurdan, ev derî girtî ne. Pîrsgirêkên siyasî hene. Dema ku zimanek di perwerdehiyê de neyê bikar anîn, bê guman ew tê jibîrkirin. Hûn eslê xwe û çanda xwe ji bîr dikin. Piştî demekê, hûn wê fêr dikin, lê hûn nikarin pê biaxivin." (68)

Dibistanên Azad mînakek berbiçav a daxwaza xurt a gelê Kurd ji bo mafê perwerdehiyê bi zimanê dayikê û pêdiviya edaleta sererastkirinê ya ku ji ber înkarkirina vî mafî hatiye afirandin e. Qedexekirina perwerdehiya bi zimanê dayikê şikestinek çandî û civakî diafirîne. Ev şikestin tenê bi qebûlkirina polîtîkayên rabirdûyê, îfadekirina rastiye û entegrekirina beşdariya civakî di pêvajoya ji nû ve avakirinê de dikarin werin sererast kirin. Di vê çarçoveyê de, mafê perwerdehiyê bi zimanê dayikê ne tenê daxwazek e; ew di heman demê de amûrek girîng e ji bo sererastkirina neheqiyên rabirdûyê.

Ev pêvajoyê hem ji bo mamosteyan û hem jî ji bo dêûbavan veguherînek berbiçav çêkiriye. Çavdêriyên mamosteyek ku bi awayekî çalak beşdarî pêvajoyê bûye û zarokê xwe şandiye yek ji van dibistanan, asta vê veguherînê eşkere dikin. Ew rave dike ku dema zaroka wê ya yekem bêtî perwerdehiya pêşdibistanê bi zimanê xwe yê zikmakî ket dibistana giştî, wê Zazakî wekî kêmasiyek dît. Lêbelê, dema ku zaroka wê ya duyemîn perwerdehiya xwe li pêşdibistanek bi z

imanê zikmakî dest pê kir, baweriya wê bi xwe pir zêde bû û jêhatîyên wê yên xwe-îfadekirinê baştir bûn. Hatiye dîtin ku sînorkirinên ku ji ber cûdahiya di navbera zimanên ku li malê têne axaftin û zimanên ku bi zimanê wan ê zikmakî têne hînkirin de çêdibin, bi perwerdehiya bi zimanê wan ê zikmakî bi girîngî têne derbas kirin, û hesta aîdiyeta civakî ya zarokan xurt dike.

Çavdêriyên ji bajarên cûrbecûr, bi taybetî ji Amed, nîşan didin ku xwendekar bi hêsanî xwe îfade dikin û bi mamosteyên xwe re diyalogên bi kalîtetir dimeşînin. Hat dîtin ku xwendekarên ku di dibistanên dewletê de wekî "pirsgirêk" dihatin hesibandin, di "Malên Piştgiyariya Perwerdehiyê" û paşê Dibistanên Azad de hem jêhatîyên akademîk û hem jî yên pratîkî bi dest xistine, û hestek xurttir a aîdiyeta hawîrdor û çanda dibistanê pêş xistine. Rastiya ku hin xwendekar jêhatîyên ku li dibistanê bi dest dixin qebûl dikin, mînakên berbiçav ên entegrekirina perwerdehiyê di jiyana wan a rojane de peyda dike.

Yek ji motîvasyonên sereke yên dêûbavan ji bo arastekirina zarokên xwe bo van saziyan ew bû ku wan ji hawîrdora civakî ya neyînî ya ku dibe ku di dibistanên giştî de rastî wan werin biparêzin. Armanca van dibistanan ne tenê serkeftina akademîk bû, lê di heman demê de ew bû ku kesên bi hestek berpirsiyariya civakî, pabendbûna bi çanda xwe û şiyana lihevhatina tevgerên xwe bi nîrxên civakî re jî perwerde bikin. Şahidiyên mamosteyan nîşan didin ku ev armanc di asta kesane de mînakên serketî afirandine.

Ev ezmûn, ji "Malên Piştgiyariya Perwerdehiyê" bigire heya Dibistanên Azad, parastina mafê perwerdehiyê bi zimanê dayikê bi pêşxistina nasnameyê, baweriya bi xwe û xurtkirina aîdiyeta civakî re kir yek. Van saziyan ne tenê ji hêla perwerdehiyê ve, lê di heman demê de wekî celebek berxwedana çandî û civakî jî girîngî bi dest xistin, bingeha konkret ji bo vîzyonek perwerdehiyê ya sererastker, wekhev û azadker danîn.

Ji ber vê yekê, bandora rastîn a edaleta sererastkirinê ne tenê bi naskirina bê şert û merc û gerdûnî ya mafên heyî ve sînordar e; ew her weha nêzîkatiyek holîstîk ji bo sererastkirina zirara takekesî û civakî ya ji ber bînpêkirinên berê çêbûye hewce dike. Eşkere ye ku di çarçoveyek civakî û qanûnî de ku mafê perwerdehiya bi zimanê dayikê tê naskirin, pêvajoyên sererastkirinê neçar in. Dema ku zimanê dayikê di jiyana giştî de tê entegrekirin, bîra dîrokî, domdariya çandî û girêdanên aîdiyetê yên civakan xurt dibin. Ev, di encamê de, rê li ber pêvajoyek ji nû ve avakirina civakî di çarçoveya prensîbên bingeîn ên edaleta sererastkirinê de vedike: naskirin, berpirsiyarî û başbûn.

ENCAM Û PÊŞNIYAR

Qedexekirina perwerdehiya bi zimanên ji bilî Tirkî li Tirkîyeyê, an nebûna parastina wê ya destûrî, bûye amûrek ku ne tenê ferdan, lê di heman demê de civakan jî bêhêz dike. Bi taybetî ji bo zarokên Kurd, ev tê wateya rûbirûbûna bi dîrxistina sistematîk û nebûna îradeya ji temenê biçûk ve. Dibistan dibe qadeke tecrûbeyê ya wêranker, ne qadeke sererastkirinê. Başkirina vê şikestinê bi naskirin û piştgirîkirina şert û mercên ku ferdan dikarin di bin wan de perwerdehiyê bi zimanê xwe yê dayikê bistînin mimkun e. Divê ev jî wekî beşek ji peymanekê civakî ya sererastkirinê ya li ser bingeha edaletê were hesibandin.

Berxwedana li dijî qedexeyên li ser Kurdî û daxwaza zimanê dayikê, ku bûye rewşek domdar, li Tirkîyeyê, bi taybetî di hin saziyên ku di salên 2000an de hatine vekirin de, derketiye holê. Li ser vê bingehe, Dibistanên Azad, ku di sala 2014an de dest bi xebatê kirin, gava yekem a berbiçav bûn ji bo Kurdan da ku mafê perwerdehiya bi Kurdî bi dest bixin. Her çend Tirkîyeyê li gorî siyaseta dewletê van dibistanan girt jî, ew bi berxwedaneke girîng a raya giştî re rû bi rû ma. Ji bo têkoşîna li dijî zilmê rêbazên cûrbecûr hatin pêşxistin, û di encamê de, destûr nehat dayîn ku ev dibistan bi tevahî werin hilweşandin. Berdewamiya perwerdehiyê, bi taybetî li malan, di vî warî de pir girîng e. Lêbelê, tevî nifûsa mezin a Kurdan, betalkirina vî mafî jî hêla dewletê ve û tepeserkirina destwerdana herî piçûk jî di her warî de pirsgerêkên cidî afirandine, û ev berdewamî berdewam dike.

Armanca destpêkê ya vê lêkolînê ew bû ku bandora saziyên perwerdehiyê yên alternatîf li ser xwendekaran û bandora wan li ser wekheviya zayendî, azadî, wekhevî û afirandina civatek siyasî ya exlaqî were lêkolînkirin. Lêbelê, zext û gefên domdar ên girtinê yên ku ev dibistan pê re rû bi rû dimînin, destwerdanên pir caran ên hêzên ewlehiyê, morkirina deriyên dibistanan û zêdebûna tevgera van dibistanan, çî bi rakirina van mohran û berdewamiya karanîna dibistanan an jî bi berdewamiya perwerdehiyê li qada dibistanan an deverên din, pêşvebirina lêkolînê û bidestxistina encamên xwestî dijwar kiriye. Bi demê re, zexta li ser malbatan veguherî tundûtûjîyê, û ev yek bû sedem ku hin malbat zarokên xwe ji van dibistanan vekişînin.

Tevî van pêşketinan, li gorî raporê, zarokan bi saya mufredata bêhempa û jîngeha wekhev û lîberal a di van dibistanan de hatî afirandin xwe rehetir hîs kirine, û ew jî perwerdehiyê bêtir dilşad in, nemaze ji ber bandorên erênî yên wergirtina perwerdehiyê bi zimanê xwe yê zikmakî.

Bandora erênî ya sîstema perwerdehiyê ya ku di van dibistanan de hatiye bicîhkirin li ser zarok, malbat û bajêr bi rêya hevpeyvînan hate eşkerekirin. Bi taybetî, rêxistinkirina xebatên dibistanan a li ser bingeha meclîsê, tevî hemî kêmasî û zextan, encamek bibandortir bi dest xist. Ev avahî, ku bi rêya meclîsa mamosteyan, meclîsa malbatê û meclîsa zarokan hatiye damezrandin, hiyerarşiyê bi qasî ku pêkan kêrî xwe kirîye û hawîrdorek demokratîk afirandiye. Xwezaya mêranî, zayendperest, neteweperest û leşkerî ya bernameya perwerdehiyê ya îroyîn van şikestinan hîn kûrtir dike. Berevajî vê, lêkolînek li ser înnîsiyatîfên perwerdehiyê yên alternatîf ên wekî Dibistanên Azad nêzîkatiyek berbiçav a li ser bingeha rizgariya jinan, wekheviya zayendî û hembêzîkirin û piştgiriya cihêrengiyê eşkere dike. Tê dîtin ku zarokên di van dibistanan de ne tenê ji hêla akademîk ve serketî ne, lê di heman demê de ji xwe bawertir in, bi civakê re entegre ne û dikarin civakê baştir bikin.

Ezmûna Dibistanên Azad ne tenê modela perwerdehiyê ya alternatîf e, lê di heman demê de mînakê edaleta sererastkirinê ye ku ji sifirê ve hatiye avakirin. Ev ezmûn têkoşîna ji bo mafê perwerdehiyê, naskirina çandî û mafê zarokan ê pêşketina bi rûmet nîşan dide. Valahiyên ku ji ber girtina van dibistanan mane hîn jî nehatine dagirtin; lêbelê, têgihiştina ku perwerdehiya bi zimanê dayikê hem mafek û hem jî pêdivîyek e, û hem jî cîhek şîfayê ya sererastkirinê ye, di bîra civakê de bêtir xurt bûye.

Ji bilî mafê Kurdan ê perwerdehiya bi zimanê dayikê, mimkun e ku modela perwerdehiyê û mûfredata li Tirkîyeyê li ser bingeha van ezmûnan, li ser bingeha bingehek berfireh, ekolojîk, rizgariya jinan û demokratîk ji nû ve were avakirin.

Di vê çarçoveyê de, pejirandina zimanê Kurdî wekî yek ji zimanên perwerdeyê ji baxçeyê zarokan heta zanîngehê divê wekî pêşîniyek sereke were hesibandin. Wekî din, guhertina çarçoveya destûrî û yasayî; belgekirina ezmûnên dibistanên azad bi rêya belgekirina sîstematîk; û avakirina komên xebatê yên pispor ên ji perwerdekar, akademîsyen, pedagog û psîkologan pêk tên ji bo pêşxistina mûfredata nû pir girîng e. Wekî din, avakirina yekîneyên perwerdehiya zimanê dayikê di nav rêveberiyên herêmî (şaredarî) de, pêşxistina hevkarîyê bi saziyên ji welatên din ên xwedî ezmûna perwerdehiya zimanê dayikê re, û parvekirina ezmûnê ya hevbeş dê hemî beşdarî xurtkirina vê pêvajoyê bibin.

WÊNE

Çavkanî: https://bianet.org/haber/yuksekoa-daki-kurtce-okulunun-muhru-de-kirildi-158552#google_vignette

Çavkanî: <https://www.hakkarihabertv.com/kurtce-uveys-ana-ilkokulu-acildi-18213h.htm>

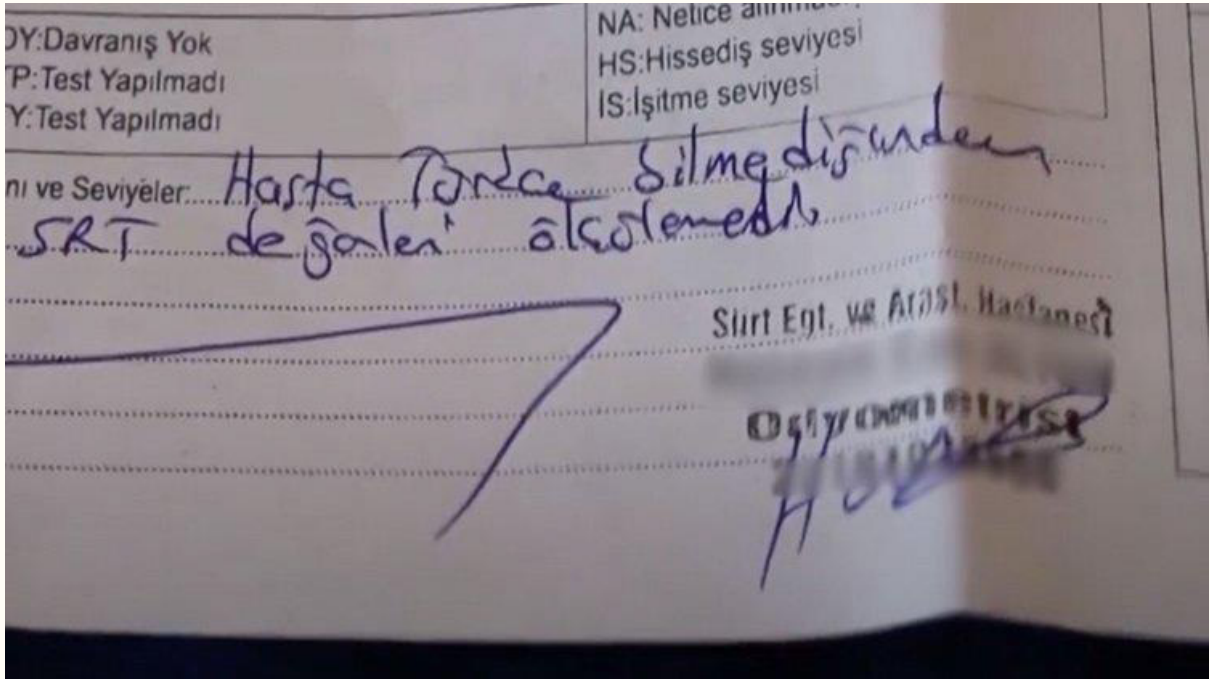
Çavkanî: <https://www.hakkarihabertv.com/kurtce-uveys-ana-ilkokulu-acildi-18213h.htm>

Çavkanî: <https://t24.com.tr/haber/ilk-kurtce-karneler-verildi,284786>, yıl: 23 Ocak 2015, Gülten Kışanak ve ilk defa karne alan Ferzad Kemanger Okulu öğrencileri.

Çavkanî: <https://bianet.org/haber/diyarbakir-da-kurtce-egitim-veren-okul-yeniden-kapatildi-158559>, okulun kapatılmasını protesto eden öğrenci ve öğretmenlere polis müdahalesi.

Çavkanî: <https://m.nerinaazad2.com/tr/news/kurdistan/bakur/hasta-turkce-bilmiyor-diye-muayene-edilmedi-66ebde55e0c43>

Çavkanî:

https://www.ermenihaber.am/tr/news/2016/02/22/Diyarbak%C4%B1r-K%C3%BCrt%C3%A7e-okul/76796#google_vignette

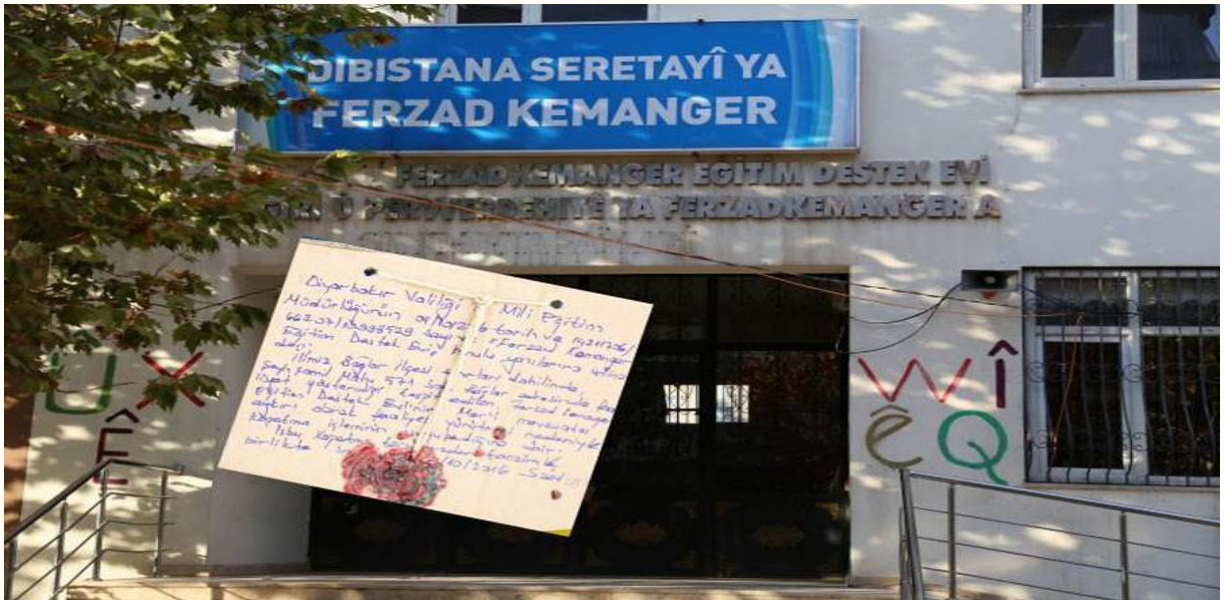

Çavkanî: <https://bianet.org/haber/kurtce-okullarin-ucu-de-muhurlendi-158530>

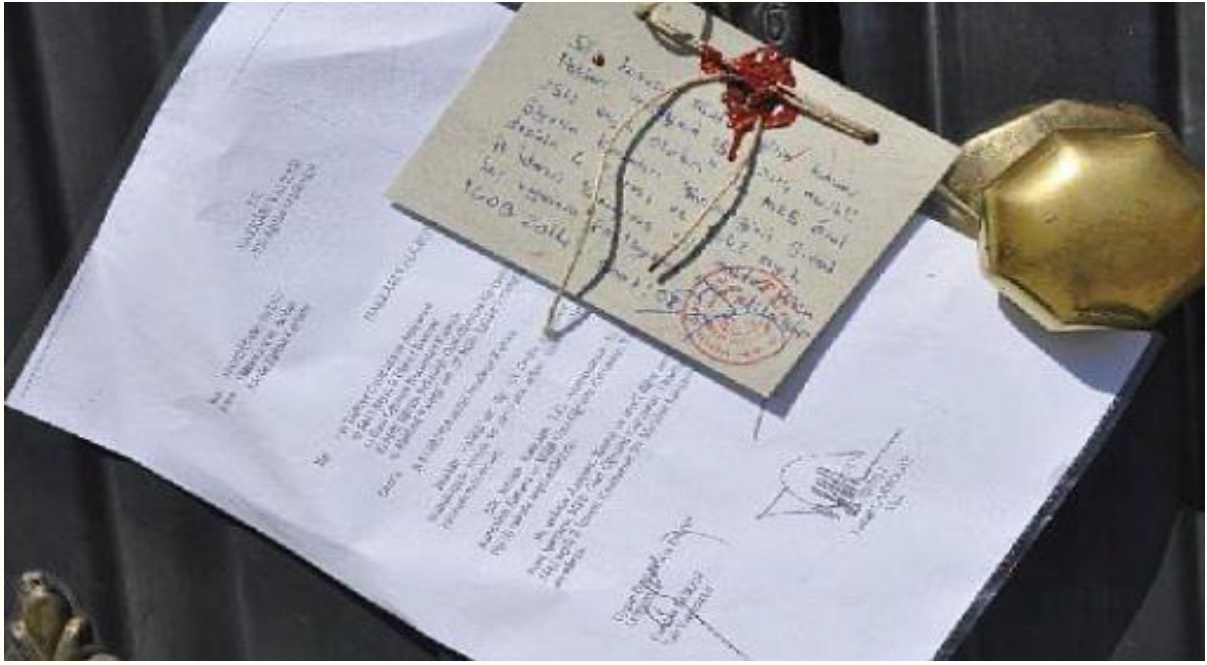

Çavkanî:

https://bianet.org/haber/kurtce-egitim-veren-okulun-muhru-ucuncu-kez-sokuldu-158585#google_vignette

Çavkanî: <https://www.evrensel.net/haber/319666/15-mayista-kurtce-kurumlar-kapali>

Çavkanî: <https://bianet.org/haber/okullari-muhurlemenin-kendisi-provokasyondur-158544>

ÇAVKANİ

- 1 Bu rapor, veli, eğitimci ve öğrencilerle yapılan görüşme notlarından yararlanılarak hazırlanmıştır.
- 2 Cumhuriyet Arşivi, Yer Bilgisi: 34818-137374-3, Belge Tarihi: 1939-03-05, Kurum: 571. 54
- 3 Cumhuriyet Arşivi, Yer Bilgisi: 8266-57170-1, Belge Tarihi: 1944-09-25, Kurum: 533.
- 4 Cumhuriyet Arşivi, Yer Bilgisi: 1944-07-19, Belge Tarihi: (Belge tarihi eksik).
- 5 https://www.gastearsivi.com/gazete/son_telgraf/1938-08-04/2, *Son Telgraf*, 4 Ağustos 1938.
- 6 Yer Bilgisi: 126-70-16, Dosya Ek: 52-233, Belge Tarihi: 1951-09-27, Kurum: 30-18-1-2.
- 7 Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Kurum: 30-18-1-2, Yer Bilgisi: 106-68-19, Belge Tarihi: 1944-10-04.
- 8 Demir, H. ve Akar, R., *İstanbul'un Son Sürgünleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, ss. 193-194.
- 9 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü, TBMM Basımevi, Ağustos 2020, Ankara, ss. 19, 40.
- 10 Fatma Altınmakas örneği:
<https://yeniyaşamgazetesi9.com/fatma-altinmakas-davasinda-mutalaaya-tepki/>
- 11 İbrahim Tunç, "Azınlıkların Eğitim Hakkı," *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 12, no. 1-2 (2004): 29. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/922618>.
- 12 United Nations, *Universal Declaration of Human Rights*, 10 Aralık 1948, Madde 26. <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>.
- 13 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 9 Kasım 1982 tarihli ve 17863 sayılı Resmî Gazete, Madde 42.
- 14 European Commission, *Partnership for the Accession of Turkey*, Brussels, 2003.
- 15 Derya Bayır, *Cumhuriyet'in Yüzüncü Yılında Azınlık Hakları*, 11. Bölüm: Lozan ve sonrası azınlıklar, "Lozan'da Kürtlere Haklar Verildi (mi?)", HDV Yayınları.
- 16 United Nations Human Rights, *International Covenant on Civil and Political Rights*, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights> (Erişim Tarihi: 31.10.2025).
- 17 United Nations Human Rights, *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights> (Erişim Tarihi: 31.10.2025).
- 18 Ferhan Sincar, *Anadili Eğitim Dilinden Farklı Olan Öğrencilerin Karşılaştıkları Sorunlara İlişkin Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Zirve Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, Temmuz 2015.
- 19 Okul kurucusu ile yapılan görüşme, 02.01.2025.
- 20 Okul kurucuları ile yapılan görüşmeler, 03.04.2025 ve 06.04.2025.
- 21 Veli ile yapılan görüşmeler, 11.07.2024, 18.07.2024, 20.03.2025, 21.07.2025, 22.07.2025, 23.07.2025, 25.03.2025.
- 22 Eğitimci ile yapılan görüşmeler, 25.05.2025, 07.08.2025, 08.12.2024, 08.04.2025, 02.01.2025, 19.03.2025, 26.02.2025, 17.04.2025.
- 23 Öğrenci ile yapılan görüşmeler, 27.05.2025.

- 24 "İlk Kürtçe Okullar Açıldı," *Yeni Özgür Politika*,
https://www.ozgurpolitika.com/haberi-ilk-kurtce-okullar-acildi-46189?utm_source=chatgpt.com (Erişim Tarihi: 12.06.2025).
- 25 "3 İlde Ders Zili Kürtçe Çalacak," *Evrensel*,
<https://www.evrensel.net/haber/91761/3-ilde-ders-zili-kurtce-calacak> (Erişim Tarihi: 14.06.2025).
- 26 "Diyarbakır'da Kürtçe Eğitimi Veren Okul Kapatıldı," *Ermeni Haber Ajansı*, 22 Şubat 2016,
<https://www.ermenihaber.am/tr/news/2016/02/22/Diyarbak%C4%B1r-K%C3%BCrt%C3%A7e-okul/76796> (Erişim Tarihi: 01.01.2025).
- 27 Bianet, "Mührünüzü Tanımıyoruz, Anadili Hakkımızdır," 16 Eylül 2014,
<https://bianet.org/haber/muhrunuzu-tanimiyoruz-anadili-hakkimizdir-158540>.
- 28 Bianet, "Diyarbakır'da Kürtçe Eğitim Veren Okul Yeniden Kapatıldı," 17 Eylül 2014,
<https://bianet.org/haber/diyarbakir-da-kurtce-egitim-veren-okul-yeniden-kapatildi-158559>.
- 29 Serpil Berk, "İlk Kürtçe Okul Kapatıldı: Hani Kürtçe Sizin de Dilinizdi?," *Evrensel*, 8 Haziran 2017,
<https://www.evrensel.net/haber/292770/ilk-kurtce-okul-kapatildi-hani-kurtce-sizin-de-dilinizdi>.
- 30 "Kürtçe Eğitim Veren Okulun Mührü Kaldırıldı," Bianet, 6 Kasım 2014,
<https://bianet.org/haber/kurtce-egitim-veren-okulun-muhru-kaldirildi-159754>.
- 31 İnsan Hakları Derneği, 2015 Yılı İlk 9 Ay İnsan Hakları İhlalleri Raporu, İHD Diyarbakır Şubesi, 2015.
- 32 "Üveyş Ana Okulu Öğrencileri de Yasağı Tanımadı," ANF News,
<https://firatnews.com/guncel/uveys-ana-okulu-ogrencileri-de-yasagi-tanimadi-32590> (Erişim Tarihi: 02.01.2025).
- 33 "Kürtçe Eğitim Veren Okul, Dünya Anadili Günü'nde Kapatıldı," *Evrensel*, 22 Şubat 2016,
<https://www.evrensel.net/haber/273153/kurtce-egitim-veren-okul-dunya-anadili-gununde-kapatildi>.
- 34 "Bahçede Ders Başı," *Evrensel*,
<https://www.evrensel.net/haber/273833/bahcede-ders-basi> (Erişim Tarihi: 29.02.2025).
- 35 "Kürtçe Eğitim Veren Okul Kapatıldı," Nerina Azad,
https://nerinaazad2.com/tr/news/life/culture/kurtce-egitim-veren-okul-kapatildi?utm_source=chatgpt.com (Erişim Tarihi: 02.01.2025).
- 36 Ali Erel (Okul kurucularından), 06.04.2025.
- 37 Zıman Şerîn e Zarokîstan Hêlîn e, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Zarokîstan Kreş ve Gündüz Bakımevi Öğretim Programı, 2015-2016.
- 38 Howard Zehr, *The Little Book of Restorative Justice*, Good Books, 2002.
- 39 John Braithwaite, *Restorative Justice and Responsive Regulation*, Oxford University Press, 2002.
- 40 "İlk Kürtçe Karneler Verildi," *T24*, 23 Ocak 2015,
<https://t24.com.tr/haber/ilk-kurtce-karneler-verildi,284786>.